



2023 • 3

LXXVI. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap





művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj



Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej



9 771221 869233 03

Tartalom

Benkő Levente: Leletek, emberek 3

közösség

Halász Péter: Ötven esztendő a Honismeret folyóirat (2.) 4
Szima Csilla: A diákélet és a tanulás a 19. században 9

enciklopédia

Nagy Béla: Bérpalota, óraszerkezettan, féregtan 12
Gebe Zoltán: Így ásunk mi – látkép a régészet jelenéről 16

emlék-lapok

Fülöp László: Bocskay Klára nagyasszony végrendelete – 1586 18

könyvesház

Boros Ernő: A nagykarolyi dendrológiai park krónikája 21

színpad

Csog Szidónia: „A mai napig nem tudtam leszállni a gólyalábról”.
Beszélgetés Rumi László báb- és utcaszínházi performerrel, rendezővel . . . 24

hétköznapi hőseink

Kiss Borbála, Szabó Dávid, Turzai Zoltán:
Sipos Ferenc, Magyarlapád Szikra Ferkója. 28

Lapszámunk szerzői:

Boros Ernő – újságíró, Nagykaroly
Csog Szidónia – újságíró, Kolozsvár
Fülöp László – nyugalmazott egyetemi tanár, Kaposvár
Gebe Zoltán – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Halász Péter – folklórkutató, Gyimesközéplak
Kiss Borbála – diák, Magyarlapád
Nagy Béla – mérnök, helytörténész, Kolozsvár
Szabó Dávid – diák, Magyarlapád
Szima Csilla – tanár, Kolozsvár
Turzai Zoltán – diák, Magyarlapád

A címlapon jelenet Az árnyak színháza bábelőadásból. Oana Pop felvétele.

Kép: Puck Bábszínház. A hátsó borítón a nagykarolyi Károlyi-kastély és parkjának részlete.

Karácsonyi Károly felvétele.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa



Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap



Leletek, emberek



Számtalanszor hallunk és olvasunk olyan híreket, miszerint az emberi nemtörődömség miatt a közelebbi, illetve távolabbi múlt egyéni vagy/és közösségi tárgyi emlékei, szakszerűbben fogalmazva: forrásai pusztulnak el. Legutóbb a Gyulafehérváron építés/talajmozgatás közben összetört római kori, legalább ezerhétszáz évesre becsült szarkofág és más temetkezési maradványok esete borzolta fel a kedélyeket, és széleskörű felháborodást okozva vont maga után bűnügyi eljárást; azt már csak halkan jegyzem meg, hogy éppen olyan emberek okozták a mérhetetlen pusztítást, akik római gyökereikre és latin kötődésükre oly büszkén és érzékenyen hivatkoznak. Egyben azt is sietek hozzátenni, hogy a valaha volt birodalom nagyon messze túlnőtt Románia mindenkori területén, példának okáért Pannóniában, de másutt is, nem egy és nem két helyen tartják illő becsben a római leleteket. Azon egyszerű oknál fogva, hogy azok az emberiség egyetemese történetének, az emberiség földi jelenléte egy adott korszakának és kultúrájának ránk hagyott/maradt nyomai. A gyulafehérvári esethez hasonlóan fájó, amikor évezredekben, de akár évmilliókban is mérhető idők és kultúrák nyomai pusztulnak el, szintén emberi tényezőkből eredően, vagy amikor magukat szakembereknek gondoló pancserek áskálnak összevissza, mérhetetlen károkat okozva. Ugyanilyen bicskanyitogató eset volt az is, amikor a kolozsvári Wolphard-Kakas-ház, az itteni reneszánsz egyetlen, teljes épségében fennmaradt, és a világmindenség megismerésének igényét tükröző Zodiákus-termének kőfaragványait, így a gyámköveit, a címereit az új tulajdonos – egy tehetős bank – a kilencvenes évek dereka táján betonba öntette, gyakorlatilag megsemmisítve azokat. Fura egy „szakember” lehetett az, aki aláírásával áldását adta arra az „átalakításra”...

Sietek leszögezni, hogy az emberi butaságnak nincsenek nemzetiségi vetületei – és Einstein óta tudjuk, hogy határai sincsenek –, következésképpen hadd ne menjünk el olyan felháborító esetek mellett sem, amikor például a falusi parókiára frissen kihelyezett lelkipásztor utasítja a gyülekezet felelős elöljáróit, hogy a felesleges kacatokat, köztük a közösség életét évszázadokra visszamenően dokumentáló forrásokat tüntessék el, égessék el, s a legenyhébb esetben is vigyék a fűszímba vagy a padlásra. Ahol, ha rájuk talál holmi, például egyháztörténeti szakdolgozathoz vagy könyvhöz forrásokat kereső, egy adott kor történéseit tisztázni, az adott közösség önmegismerésének segítségét szándékozó kutató, akkor jó; ha pedig az egerek vagy a penész megelőzik a bűvárlót, akkor megsemmisülnek, de szerencsésebb esetben is mérhetetlen sérüléseket, csonkulásokat szenvednek. És végül, de egyáltalán nem utolsósorban, ugyanolyan fájdalmasak azok az esetek, amikor az örökkévalóságba távozott idős családtag, vagy a ház/lakás örökösei/új tulajdonosai mondhatni válogatás nélkül máglyára dobnak iratokat, képeket, könyveket, miegymást. Az előd(ök) írott-nyomtatott-fényképezett, egyszóval tárgyi hagyatékát, vagy annak egy részét, amely márpedig legalább annyi ismeretet őriz és hordoz az adott személy vagy család életéről, mint például az imént említett egyházi források az adott gyülekezetről/közösségről, vagy mint a Gyulafehérváron megsemmisített kőszarkofág – és feliratait! – a valaha volt római birodalom itteni létéről.

Mit tehetünk? Annyit mindenképpen igen, hogy ne legyünk közömbösek. Léteznek jogi eszközök, amelyek feltárási kötelezettségeket írnak elő az építkezések esetén, elég egy kicsit odafigyelni, és ezeket betartani. Ahhoz sem kell különösebben szakértőnek lenni, hogy az utunkba/kezünkbe eső, jelentéktelennek tűnő, de „leletgyanús” kő-, téglá-, cserép- vagy másmilyen darab, falrészlet láttán szóljunk: jöjjenek, nézzék meg. Még akkor is, ha az idő sürget, és a szakértői feltárás késlelteti az építőt! És ahhoz sem kell különösebben történésznek vagy muzeológusnak lennünk, hogy egy-egy felesleges kacatnak vélt papírdarab, fénykép, vagy egyéb tárgy láttán jelezzük: jöjjenek, nézzék meg, s ha kell, vigyék. Soha nem várt és nem remélt ismeretekkel lehetünk gazdagabbak ezáltal! Ha kell, ezt százszor is le kell írni és el kell mondani. Mindenkinek.

Budapesti



Halász Péter |

Ötven esztendő a *Honismeret* folyóirat (2.)

(Folytatás előző lapszámunkból)

Szabadon szolgálva

Az

eufóriás időket követően boldog, de nehéz esztendők következtek a *Honismeret*re és a mozgalomra. A cselédkönyves orvos, vagy a gyakornokság leteltével első bírósági tárgyalása előtt álló ifjú jogász érezhet hasonlót, én legalábbis ilyesféleképpen éreztem magam. „Kenyéradó gazdánk”, a Hazafias Népfront sírba szállását követően a magunk kenyérén maradtunk, de semmiféle kenyértörésre nem került sor. A népfront a többi, addig pórázán tartott szervezethez hasonlóan minket is feltarisznyált, 8 millió forinttal önállósította a mozgalmunkat, ami hamarosan Honismereti Szövetség névvel civil szervezetté vált, s a pénzt a Honismereti Alapítványban tartottuk. A népfront megyei szervezeteiként működő honismereti bizottságokból néhány hónap alatt – egy megye kivételével, és némileg eltérő megnevezéssel – megyei, valamint fővárosi honismereti egyesületekké, társasággá váltak, s ezeknek a szervezeteknek összefogója lett a Honismereti Szövetség, ami hamarosan jogilag is hivatalosan bejelentett szervezetté alakult, s a megyei szervezetek is kezdtek megalakulni, és bíróságilag bejegyeztetni magukat.

Alapszabályunk szerint: „A honismereti mozgalom olyan önkéntes, egyéni vagy csoportos, sok évtizede működő közösségi tevékenység, amely a lakó- és munkahely, a szülőföld, összességében a haza történelmének, múltjának és jelenének, kultúrájának megismerését, tisztelétét és a nép önbecsülését szolgálja, amely vállalja a nemzeti tudat, a hagyományok ápolását, kulturális, természeti és települési értékeinek megőrzését és gazdagítását.”¹ Elég bő kereteket szabtuk tehát ahhoz, hogy a honismereti munka minden területre, sőt árnyalata beleférjen. Mindazonáltal mozgalmunkat 1990-ben komoly

érvágás is érte, amire azonban elsősorban nem veszteségként tekintettünk, mert ekkor derült ki, hogy a honismeret – mint többször is hangoztattuk, s úgy is gondoltuk – valóban a közéletiség iskolája. Ugyanis a politikai fordulat után számosan a nagypolitikában, miniszterként, polgármesterként, sokan önkormányzati képviselőként, vagy más politikai, közigazgatási, intézményvezetői beosztásban folytatták munkájukat. Sajnos a tanár- és a tanítóképző főiskolákon, egyetemeken a honismeret mint tantárgy nem kapta meg azt a rangot, ami megilletné. A honismeret sorsa ugyanis az oktatásban is nagyon személyfüggő, az ember pedig, mint tudjuk: esendő, vonakodva gyűrűközik annak, aminek nem föltétlenül muszáj! Jól mutatja ezt a helyzetet az egyik honismereti akadémia fórumán elhangzott mondat a honismereti munkáról: „Vannak ma is olyan iskolák, ahol akadnak még pedagógusok, akik kitűnően értenek ehhez.” Tehát vannak és akadnak! De ugyanott hangzott el az is, hogy „olyan mozgalom jellegű honismereti tevékenység, mint amilyen nálunk van, Európában tudomásom szerint sehol nincsen.” Valóságos hungarikum tehát!

Mégis, a honismeret oktatásban való létjogosultságáért tovább kellett harcolnunk. Pedig „az első szabadon választott kormányban” Andrásfalvy Bertalan lett a művelődési és közoktatási miniszter, aki a *Honismeret*ben fejtette ki, hogy az eltelt négy évtized nemzeti identitásunkat romboló korszaka után a legsürgősebb teendő a magyarság öntudatának és önvédelmi reflexeinek feltámasztása: „...a remélhetőleg szabad magyar társadalomban a honismereti munkának a jelentősége nemcsak megnőtt, hanem egészen más, új feladatokat kap. A honismereti mozgalomban összegyűlt sok olyan tapasztalat, amely immár nem egy mozgalomnak, hanem egy kormánynak kell a programját alkotnia.” Az új kultuszminiszter parlamenti

1990-ben derült ki, hogy a honismeret – mint többször is hangoztattuk, s úgy is gondoltuk – valóban a közéletiség iskolája.



bemutatkozásában is elmondta, hogy a jövő magyar iskolájába a népismeretet, a honismeretet a lehetőségek szerint fokozatosan be kívánja építeni. Ám nemzeti céljaink ellenfelei, akik veszélyben érezték a kommunizmus évtizedei során már sikeresen kiépített, internacionalista, nemzetellenes hadállásait, s úgy gondolták, már sikerült megtörniük a magyarság nemzeti identitását, mérhetetlenül felháborodtak. Gátlástalan támadások keresztüzébe került Andrásfalvy, s mivel ő „csak” egy nemzeti érdekeket védő tudós volt, s nem egy pártharcokban edzett, minden hájjal megkent politikus, nem tudott mit kezdeni a politikai egyeduralmát veszélyeztetve érző, megveszekedett sajtóval. A legképtelenebb valótlanosságokkal estek a szabad vallásgyakorlatot hirdető, hagyományos kultúránk védelmére és oktatására készülő miniszternek. Nagy igyekezettel próbáltak nemzeti eszméktől való félelmet kelteni az önvédelmi mechanizmusát veszített társadalomban.²

A Honismereti Szövetség, miközben fokozatosan építette belső szerkezetét, igyekezett tőle telhetően hozzájárulni a társadalom immunrendszerének erősítéséhez. Ilyenek voltak a honismereti akadémiák fő témái. 1991-ben a kommunista diktatúra által halálra ítélt önkormányzatiság volt napirenden, jelmondatul pedig Teleki Pál üzenetét választottuk: „Nem a társadalmat kell államosítani, hanem az államot társadalmassítani!” Ugyanekkor határoztuk el, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel erdélyi honismereti kutatók számára közösen meghirdetett pályázat

díjazására 100 000 forintot ajánlunk fel. Akkor még könnyebben ajánlgattunk ilyen támogatásokat, hiszen tartott a Népfont hozománya, s a viszonylag erős infláció miatt „tőkénk” is jól kamatozott.

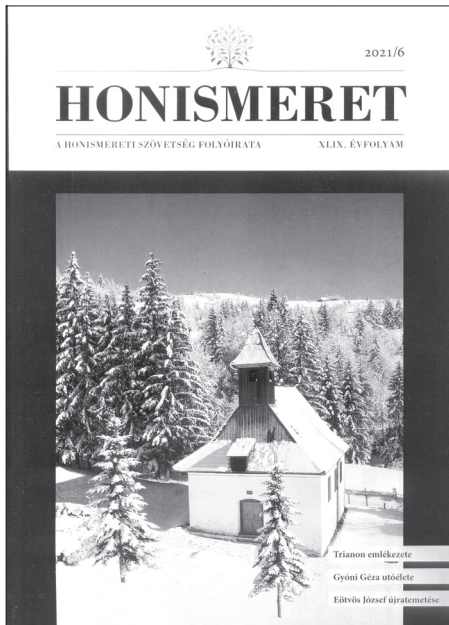
Az 1992-es évfolyamban először történt, hogy mind a hat számban szerepeltek a moldvai csángó magyarok, akik hagyományos műveltségükkel és tragikus sorsukkal egyre szervezettebb részeivé váltak a történelmünknek és népi kultúránknak. Az 1. számba a csíkszeredai József Attila Iskolában tanuló csángó diákok falujukról írt dolgozataiból válogattam.³ Ugyanebben a számba került a Moldova 1959-ben utolsóként megszüntetett magyar tannyelvű iskolájában tanító Kallós Zoltán Lészpeden gyűjtött *Három árva* balladája, valamint a gyűjtő moldvai emlékei, köztük a csángó sorsnak egy idős luzikalagori csángó által markánsan megfogalmazott lényege: „ha kell, oláhok vagyunk, ha kell, magyarok vagyunk, ha kell, katolikusok vagyunk, ha kell, csángók vagyunk, ha kell, mindenféle vagyunk, de azok vagyunk, amik vagyunk.”⁴ A 2. számba került kedves barátom – azóta már falustársam –, Tankó Gyula írása a gyimesi csángóknak a csíksomlyói pünkösdi búcsún való részvételéről.⁵ Beke György a „csángók vándorapostólától”, Domokos Pál Pétertől búcsúzott,⁶ én pedig azt mutattam be, hogy egy évszázaddal korábban, a 19–20. század fordulóján mennyivel őszintébb, a későbbi sovinizmusnak még a jelét sem mutató adatokat tartalmazó helyismereti lexikont tudott létrehozni a román tudományosság, amiben kevés kivételtől eltekintve megbízható adatokat közölnek a moldvai falvak magyar népeségéről, őszintén kinyomatva számos olyan településről, hogy *sînt unguri*, ahol száz év eltelté után már csak az öregek közt akad, aki emlékezett magyarul beszélő felmenőire.⁷ Az 5. számban Lakatos Demeter szabófalvi csángó népköltővel foglalkoztunk, mégpedig három cikkben is. Többször meglátogattam Demetert – óvatosan, hogy a szekuritáé által besúgással megbízott szomszédjainak fel ne tűnjön –, de itt arról írtam, hogy miként emlékeznek falustársai az akkor már 18 esztendeje elhunyt népköltőre. „Pogocsás ember volt” – hangzott a válasz, vagyis szeretett tréfálkozni.⁸ Libisch Győző, Lakatos Demeter *Búcsú az ifjúságtul* címmel Domokos Pál Péter költségén megjelent verseskötetének sajtó alá rendezője, és a 2003-ban a költő valamennyi elérhető művének a róla elnevezett Csángómagyar Kulturális Egyesület által

megjelentetett gyűjteményes kötetének szerkesztője a népköltő verseinek irodalmi és néprajzi értékeiről írt.⁹

1993-ban került sor a Lakitelek Alapítvány által 1991-ben kiírt, az egész Kárpát-medence magyarságának szóló „helytörténeti és paraszti önéletíró” pályázatok termésének betakarítására. A pályamunkák túlnyomó többsége a maradék-Magyarországból érkezett, de jött 34 pályamunka Erdélyből, 18 a Felvidékből, 4 a Vajdaságból, 2 Kárpátaljáról, 1 a Drávaszög Horvátországba került részéből. A pályázat zsűrijében részt vett szinte a teljes szerkesztőbizottság, valamint jó néhány szerzőnk. Parlamentünk egykori felsőházi termében volt a felemelően ünnepélyes eredményhirdetés, amit a következő szavakkal indítottam: „A 479 pályaműben a magyar nép évszázadnyi idő alatt megélt, több mint húszezer esztendőnyi szenvedése jelenik meg.” A 25 tagú zsűri titkára, Demeter Mária pedig elmondta: „A XX. századi magyar történelem sajátos, helyi vonatkozásaiban még feltáratlan eseményeiről, hiányzó történelmünkről szólnak a talán legmeggrázóbb történetek. Legtöbbször a kortárs szemtanú, a túlélő szenvedő alany, de gyakran az idős emberek vallomásait gyűjtő és feldolgozó kutató a szerző. Második világháborús frontélmények, hadifogság, a börtön- és a lágerélet, papok meghurcolása, kuláküldözés, az 1956-os forradalom helyi történései, a térszerte terelés átélt részleteivel, valamint a külföldi részéről a kisebbségi lét sorskérdéseivel foglalkoznak a hiteles, hézagpótló írárok.”¹⁰

Az 1992-es évfolyamban először történt, hogy mind a hat számban szerepeltek a moldvai csángó magyarok.

Nem hagyhatjuk ki a Honismereti Szövetség munkáját tükröző *Honismeret* folyóirat bemutatásakor az 1994-ben meghirdetett Emese Álma – Mítosz és történelem című honismereti vetélkedőnk, amin – mivel a Duna TV vállalkozott közvetítésére – 720 háromfős csapatban 2160 diák és 400 felkészítő tanár vett részt, a külföldiek közül Felvidékről 3 és Erdélyből 6 csapat is bekapcsolódott. „Érdekes színfoltjai voltak a versenynek – mondta értékelésében Kanyar József – a beiktatott játékos dramaturgiai feladatok: sámánszertartások megrendezett eljátszása, mintha



a hajdani diákszínjátársak elevenedtek volna föl a vetélkedők folyamán.” Tanulmányul pedig megállapította azt a mára egyre többek által elfeledett igazságot, hogy „modern ember csak úgy lehet európai polgár, ha megtartja nemzeti identitását is”.¹¹

Az 1995. június 30-án tartott tisztújító közgyűlésen megújult a Honismereti Szövetség vezetése és a *Honismeret* szerkesztőbizottsága: dr. Kanyar József tiszteletbeli elnök lett, az elnökséggel engem tiszteltek meg. Egyre természetesebben érvényesítettük meggyőződésünket: a feldarabolt nemzet számára nagyon fontos, hogy történelmét, kultúráját továbbra is egységben lássuk. Ezt igyekeztünk visszatükrözni az erdélyi, a szlovákiai, a vajdasági, a kárpátaljai, a várvidéki magyarok helyzetével foglalkozó tanulmányok közlésével. De cikket közöltünk Magyarország és Európa több államának nemzeti politikájáról is. Az áttekintésből kiderül, hogy miközben Európa országainak többségében évszázadok következetes és eszközeikben kevésbé válogató módszerekkel pusztították kisebbségeiket, beolvasztották, vagyis nyelvüket, kultúrájukat szinte teljesen elorvasztották, aközben Magyarországon az őshonos lakosság „két pogány” közé szorulva élet-halál harcát vívta saját nemzetiségének megmaradásáért. Hol a keletről támadó tatár, török veszedelem ellen, amely fizikai létünket támadta, hol a nyugat felől fenyegető osztrák hatalommal szemben, akik a pozsonyi csata-vesztésüket feledve és feledtetve, újra és újra ránk zúdulva, fizikai megsemmisítésünk mellett identitásvesztésünkre is törekedtek. S mert mi nem pusztítottuk

el a különböző helyekről, időkben és okokból nálunk meghonosodott nemzetiségeket, a minket hatalmukban tartó osztrákok, ha módjuk volt rá, nem átalították ellenünk uszítani őket. Igaza volt a kétszáz esztendeje született Petőfi Sándornak, mikor egyik versében így kiáltott fel: *Isten csodája, hogy még áll hazánk!*

A nemzettudat jelentőségét mutatja, hogy az 1996. évi, Csongrádon tartott XXIV. Honismereti Akadémia fő témája *Nemzettudatunk ezer esztendeje* volt. A megnyitón Kanyar József jövőbelátóan figyelmeztetett – pedig még nyolc évre voltunk a EU-hoz való csatlakozástól –, hogy „hamisan cseng az az európaiság, amely idegenkedik a nemzet fogalmától. A magyarság csak nemzet-tudata és erkölcsi élete magasra emelésével ünneplheti a honalapítás 1100. évfordulóját!”¹² Az egyik szekciót éppen a nemzettudat és a közoktatás kapcsolatának szenteltük, s hogy miként segítheti ennek erősödését a sokat vitatott nemzeti alaptanterv. Itt mondtam el, hogy „akármilyen jó Nemzeti Alaptervünk van, akármilyen jó oktatási törvényt hoz a parlament, rendeletet a kultuszminisztérium arról, hogy nemzeti szellemben kell oktatni és nevelni (!) a diákokat, ha pedagógusaink nem éreznek erre belső késztetést. De ha a tanító, a tanár fontosnak tartja, akkor bármelyik tantárgyban megtalálja a lehetőséget a nemzeti identitás erősítésére. Tudjuk, hogy a lusta kutyát sem lehet bottal a nyúl után hajtani. De ha olyan pedagógusokat nevelnek a képzőben, akik azt vallják, mint kedves tatai tanárbarátom, hogy »mi ezt akkor is csinálnánk, ha megtiltanák« – akkor van remény a nemzeti identitás megerősödésére.”¹³

*

Az államalapítás millenniumán, a XXVIII. Honismereti Akadémiát a királyok városában, Székesfehérváron tartottuk. Az ünnepi szónok Andrásfalvy Bertalan volt, s mint ízig-veéig pedagógus, arról beszélt, hogy mi az üzenete Szent István fiához írt, de mindnyájunknak szóló intelmeinek. „Első királyunk számára – mondta – nyilván nem az volt fő kérdés, hogy vajon itt tanultuk-e a Kárpát-medencében a földművelést, a szőlőművelést, a borkultúrát, a kovácmesterséget és az ötvösművészetet, vagy sem?” Ő, aki oly határozott eréllyel teremtett egységet az olykor széthúzó magyar törzsek között, aligha gondolt arra, hogy fél évezred múltán jön majd egy ítélmester, aki kijelenti, hogy „a honfoglaló

magyarok utódai a magyar nemesek, és a magyar nép, a jobbágyosság az itt talált, legyőzött, szolgaságba taszított népek utóda, amivel az országlakók 96%-át tagadta ki a magyarságból.”¹⁴ De talán arra sem gondolhatott, hogy lesz idő, amikor „mint oldott kéve hull szét nemzetünk”. Hogy az államalapítás után 241 esztendővel a „magyar urak röhögve várják, hogy jöjjön a tatár, és leckéztesse meg ezt a gőgös királyt”, aki visszavette tőlük a II. Endre által szétherdált javakat; hogy 526 év múlva lesz egy erdélyi vajda, aki „jól bevált” számításból sereggel „lekési” a sorsdöntő mohácsi csatát. S hogy a sor végére tekintünk, azt se gondolhatta, hogy még ezer év múltán is lesznek olyanok az „annyi balszerencse közt, oly sok viszály”, s „egy ezredévi szenvedés után”, a csonkán, de mégiscsak megmaradt országban, képesek lesznek a magyarságot sújtó – mikor náci, mikor bolsi, mikor globalista – érdekeket támogatni.

Az ezredfordulón „közhasznúsági feladataink” között megkülönböztetett helyet kaptak a diákokat mozgósító rendezvények.

Az ezredfordulón „közhasznúsági feladataink” között megkülönböztetett helyet kaptak a diákokat mozgósító rendezvények, elsősorban a *Felkelt a napunk...* című millenniumi vetélkedő, aminek szervezése során „fontos szempont volt, hogy a nemzet minél nagyobb része átérezze a Szent István-i örökség jelentőségét, érzelmileg minél közelebb kerüljön első királyunk szellemiségéhez. A vetélkedő sikere minden várakozást felülmúlt: 1503 háromfős csapat jelentkezett, az előválogatón 586 hazai és 86 külhoni csapat, a Kárpát-medencei döntőben pedig 30 hazai és 5 külhoni csapat vett részt. Megállapíthattuk, hogy az úgynevezett »mai fiatalok« között igenis szép számmal akadnak, akik érdeklődnek a tartalmas, fantáziájukat is megragadó és megmozgató történelmi feladatok iránt. A vetélkedő azt bizonyította, hogy a profi tudás és az amatőr lelkesedés összefogva és együtt dolgozva csodálatos dolgokra lehet képes.”¹⁵

*

Magyarország 2004. május elsején csatlakozott az akkor oly ígéretesnek tűnő

Európai Unióhoz. A 2003. április 12-én tartott népszavazáson a szavazásra jogosultak 46%-ának 84%-a, vagyis a szavazók kisebbik fele eldöntötte, hogy Magyarország az Európai Uniónak nevezett gazdasági szervezet részévé válik. Az esemény természetesen felértékelte a nemzeti identitást szolgáló honismereti mozgalmat, hiszen mi a kezdetektől fogva arra törekedtünk, hogy ellensúlyozzunk mindenféle kozmopolita, internacionalista, globalista, vagyis minden, a magyarság nemzettudatát és önvédelmi képességét veszélyeztető irányzatot, pedig az EU akkor még nem mutatta ki a foga fehérjét. Gyakran idéztük Györfly Istvánnak a nemzeti művelődésről 65 esztendeje megfogalmazott szavait: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai műveltség nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést.” Azóta rá kellett jönnünk, hogy bizony Európa – legalábbis az Unió – egyáltalán nem kíváncsi a mi értékeinkre, hanem egészen más „értékeket” favorizál. Számtalanszor kellett csalódnunk az Európai Unió magasztos célkitűzéseinek értékállóságában, de néhány igen fontos témában nem kellett csalódnunk, hiszen eleve nem várhattunk semmi jót. Így a sorskérdéseink egyik legsúlyosabbjában, a Trianon óta határainkon túlra rekesztett magyarok helyzetének „európaibbá” válásától azért sem remélhattünk semmi jót, mert hiszen azokat éppen az európai nagyhatalmak diktálták, mégpedig két alkalommal is.

2005. január 21-én elhunyt tiszteletbeli elnökünk, dr. Kanyar József. Elszorult torokkal búcsúztunk tőle, mert nehezen tudtuk elképzelni a honismereti mozgalmat az ő irányítása, tudása, bölcs tanácsai, karizmatikus egyénisége nélkül. Mert „a honismerettel és általában a nemzeti táj- és népismerettel foglalkozó lelkes amatőrök szervezetének nagy szüksége van olyan szakemberek támogatására, akik fölismerték a tevékenység nemzetépítő és tudománysegítő szerepét, azonosulni tudnak célkitűzéseivel, és szakmailag hitelesítik mozgalmukat” – mondtam azon a zimankós februári napon a Farkasréti temető Makovecz tervezte ravatalozójában. Alig száradtak fel a könnyeink, derűsebb ünneplésre nyílt alkalomunk, mert tizenöt éves lett a Honismereti Szövetség, és krisztusi korba lépett a *Honismeret*. Folyóiratunkról is megemlékeztem szövetségünk évfordulóján, bár mint mondtam: „A lap szerkesztőjeként nem tudok róla elfogultság nélkül beszélni. Az indokoltnál talán

büszkébb vagyok az eredményeire, de hiányosságai is jobban fájnak, mint ha kívülállóként tekintenék rá.” Sajnos ma is időszerű, ahogy akkor jellemeztem a helyzetet: „Elszomorító, hogy a terjesztés bürokratizmusa és a posta közömbössége miatt évről évre csökken az előfizetők száma, s részben a magunk tehetetlensége miatt nem sikerült elérnünk, hogy utcai árusításban ismét kapható legyen a *Honismeret*. Az is elszomorító, hogy a megyei honismereti egyesületek több száz fős tagságának csak töredéke fizeti elő és olvassa a lapot. Pedig úgy éreztem, s érzem azóta is, hogy a *Honismeret* jól szolgálja nemcsak a mozgalmunkat, de minden, átlagosnál nagyobb műveltségű és érdeklődésű olvasó bőven talál benne tudását gyarapító, magyarságát vagy nemzetiségét pallérozó közleményeket. A *Honismeret* 35. évében elhatároztuk, hogy a honismereti közösségek tevékenységének serkentése érdekében március 24-ét, mozgalmunk forrásvidékének kiemelkedő személyisége, Bél Mátyás születésnapját a Honismeret Napjának nyilvánítjuk. „A honismereti mozgalmat – írtuk – mindig olyan emberek éltették és irányították, akik munkásságukat a hagyományból feltárt többletértékekből igyekeztek gazdagítani. Reméljük, hogy a következő esztendőőkben a Honismeret Napjára készülve és azt megtartva, megsokszorozhatjuk a honismeret szolgálatában kifejtett erőfeszítéseinket, még szélesebbre tárhatjuk szellemi műhelyeink kapuit, hogy ezek a napok mozgalmunk piros betűs ünnepei legyenek.”

„Oly távol vagy tőlem, és mégis közel...”

Tizenkét esztendővel ezelőtt megváltam a Magyar Művelődési Intézettől, és a *Honismeret* szerkesztésétől nyugdíjba mentem, de nem nyugalomba, s így búcsúztam a szerkesztőbizottságunktól: „Kedves Barátaim, csak ide megyek a szomszédba. Mi az a 800 kilométer az internet világában? Ne feledkezzetek meg rólam, ne feledkezzünk meg egymásról, és ne felejtsetek el: 2010 szeptemberében csak lakóhelyet változtattam, és nem hazát!” Azóta pedig új otthonomból, Gyimesből szemlélem és segítem folyóiratunk nyomomba lépő szerkesztőit, Selmeczi Kovács Attila és 2015-től Hála József példás munkáját. A *Honismereten* pedig, akárhogy is nézem, nem találok különösebb változást sem a külsőn, sem a belbecs tekintetében. Ez pedig igencsak megnyugtató számomra,

s elhessenti azt a – nem éppen kínzó, de a nyúltagyamban mégiscsak motoszkáló – lelkiismeretfurdalás-félt, amivel a – ha nem is sülyedő, de mégiscsak – elhagyott hajóra gondolok A *Honismeret* változatlan pontossággal jelenik meg, és olyan gazdag tartalommal, amilyen gazdag csak lehet az olyan lap, amely szerzőgárdájának nagyfokú önzetlenségére van utalva. Bevált tehát a sejtésem, hogy nincs pótolhatatlan ember – hál-istennek! Szerkesztője helyett immáron inkább az olvasója, olykor szerzője vagyok a *Honismeretnek*.

A 2016. 3. számban olvasom, hogy a Honismereti Szövetség megkapta a Fitalok a Polgári Magyarorszáért Díjat, Gulyás Gergely miniszter úr szavai szerint: „az ifjúság honismereti nevelése, ismereteinek és érzelmeinek elmélyítése, a Kárpát-medence magyarságának megmaradása, a nemzettudat ébrentartása, a szülőföld, a haza történetének, értékeinek felkutatása és megismertetése, valamint a kulturális örökség megóvása érdekében végzett tevékenységéért”. Bizisten nem emlékeztem erre a lélekemelő alkalomra, ámulva olvasom a *Honismeretben* Kövér László elnök úr laudációját. De nem csoda, mert naplóm szerint akkor kezdtem éppen csak felépülni balesetemből.

Új otthonomból,
Gyimesből szemlélem
és segítem folyóiratunk
nyomomba lépő
szerkesztőit, Selmeczi
Kovács Attila és Hála
József munkáját.

Új, tartalmat gazdagító színfoltja lett az akkor még csak 48 esztendő *Honismeretnek* a *Szerelmes földrajz* névvel induló új rovat, ami ígéretes szerkesztői koncepció, s az a célja, hogy a Kárpát-medencére kiterjedően egész nyelvterületünk egy-egy jellegzetes „táji-történeti egységét” olyan tudományos-ismeretterjesztő írásokkal mutassuk be, amik számottevően bővítik a nemzeti műveltség részét jelentő tudásunkat. A Budai-hegyek és a Nagy Magyar Alföld után talán véletlen, talán nem, hogy a 200 esztendeje született Petőfi Sándor által több versében is megénekelte Alföldet követően az általa lefitymált „mit nekem ti zordon Kárpátok”-ban meghúzódo, de nekem 12 esztendeje otthonomat és munkahelyemet jelentő Gyimes lett a *Szerelmes*



A Dunakanyar Visegrád mellett. Kép: Pixabay/Rene Rauschenberger

földrajz rovat témája. Mégpedig úgy, hogy a Honismereti Szövetség által az év elején tartott értekezési, digitális konferencián elhangzott előadásokkal együtt kilenc írással mutattuk be ezt az olvasóink többsége számára bizonyára kevésbé ismert, szépséges tájat, s az itt élő csángók hagyományos világát, amit Kósa László teljes joggal nevezett a Székelyföld múzeumának. A magam részéről áttekintettem a táj ökológiai értékeit és vázlatos történetét, aztán bemutattuk a gyimesieknek a havasi legelőkön lévő kalibákon folyó munkáját és a fiatalok mulatozásait, a szerelmespárok guzsalyaskodásnak mondott „együtt-halásának” kiveszőben lévő – vagy már nem annak nevezett – gyakorlatát, egy gyimesi szórvány halottas szokásait, az itt Babba Máriának nevezett Boldogasszonyt, a katolikus vallás Szűz Máriáját; Gyimesbükk, Gyimesfelsőlok templomának és az Árpád-házi Szent Erzsébet nevére keresztelt középiskola építésének kalandos és tanulságos történetét, továbbá Gyimesközéplak népének vallási életét, valamint a Trianon óta leginkább sújtott, mert Magyarországtól, görögkatolikus vallásuktól és végül többségében a magyar lakosságú Hargita megyétől is elszakított, és a moldvai Bákó megyéhez csatolt gyimesbükki csángó magyarok „átmeneti” helyzetét.¹⁶

Amint most kézbe veszem és lapozom a *Honismeret* legújabb számait, egyre inkább megérezem a 12 esztendő távolságot, ami Gyimesbe költözésem óta eltelt, s aminek következtében mindenfajta közös munka, levelezés, együttgondolkodás, digitális kapcsolat ellenére mégiscsak kiestem, vagy legalábbis eltávolodtam a honismereti mozgalom mindennapjaitól, amikor a *Honismeret* folyóirat minden napom, gyakran éjjelem, utazásaim szinte minden „szabad” óráját, percét

lekötötte. Kezdetben nyaranta részt tudtam venni a honismereti akadémiákon, s 2019-ben az a megtiszteltetés ért, hogy gyimesi otthonomban láthatam vendégül – s ők engem – 80. születésnapomon meglátogató szerkesztőbizottságunkat. De aztán a covidal, testi elesettséggel együtt az ilyen találkozások is a digitális térre szorultak. Ezért egyre több „meglepetés” ér, amikor kinyitom a *Honismeret* újabb és újabb számait.

*

Átolvasva és újraélve a *Honismeret* ötven évfolyamának csaknem 30 ezer oldalnyi anyagát, igyekeztem felidézni az írók mögött fölsejlő arcokat, hangokat, leveleket, beszélgetéseket, kézszerításokat – vagyis a személyeket. Volt, amikor sikerült, volt, amikor nem, az előbbi esetben jóleső érzés töltött el, talán a bába érezhet ilyet, mikor jó emberöltő múltán találkozik egy-egy általa világra segített, felnőtté cseperedett gyermekkel, s fülébe cseng valamikori felsírásának emléke. Mennyi nagyszerű emberrel dolgozhattam, mennyi kiválóságot ismerhettem meg futólag vagy alaposabban. Örömmel követhetem, hogy nem egy szerző a szemünk láttára hagyta el amatőrrel járó korlátait, s lett szakértője, valóságos tudora választott témájának.

Átlapoztam a *Honismeret* eddig megjelent összes számát, hogy felfrissítsem emlékezetemet, nem tudtam megállni, hogy ne merüljek el egy-egy cikk újraolvasásában. Vagy azért, mert emlékeztem rá, hogy milyen érdekes és jól megírt, vagy mert már nem emlékeztem, hogy miről is szólt. Vagy csupán az olvasás gyönyörűségéért. Nem hallgathatom el azokat a szubjektív – magyarán szívbeli – szempontjaimat, hogy méretlenül sok barát, fegyvertársra

tehettem szert az alatt a 36 esztendő alatt, amíg a szerkesztőmunka – latolgatás, stilizálás, utánanézés, rövidítés, átdolgozás, korrigálás, átolvasás, visszaküldés, levelezés – olykor keserves, gyakran taposómalom-szerű, máskor gyönyörűsége munkáját végeztem. Ezzel bizonyára így voltak, így lehetnek utánam következő szerkesztőtársaim is. Tizenkét esztendeje pedig elsősorban a *Honismeret* lapszámainak összeállításában való virtuális részvétel jelenti a csak fizikailag elhagyott Belső-Magyarországgal való kapcsolatom köldökszínőrtjét.

Jegyzetek

- 1 *Honismeret*, 1990. 4. számának melléklete.
- 2 *Honismeret*, 1990. 4. 5–9.
- 3 „A mi falunkban csak csángók élnek”. Moldvai csángó diákok írásaiból. *Honismeret*, 1992. 1. 21–24.
- 4 Kallós Zoltán: „Azok vagyunk, amik vagyunk”. *Honismeret*, 1992. 1. 43–50.
- 5 Tankó Gyula: Gyimesiek Csíksomlyón, a pünkösdi búcsún. *Honismeret*, 1992. 2. 92–94.
- 6 Beke György: Domokos Pál Péter öröksége. *Honismeret*, 1992. 3. 109–111.
- 7 Halász Péter: A moldvai magyarok Románia Nagy Földrajzi Szótárában – G. I. Lahovari – C. I. Brăianu – Gr. G. Tocilescu: Marele Dicționar Geografic al României I–V. București 1898–1902. *Honismeret*, 1992. 4. 56–59.
- 8 Halász Péter: Lakatos Demeter emléke Szabófalván. *Honismeret*, 1992. 5. 66.
- 9 Libisch Győző: Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtul. *Honismeret*, 1992. 5. 64–66.
- 10 Demeter Zayzon Mária: Négyszázhetvenkilenc pályázat. *Honismeret*, 1993. 4. 72–75.
- 11 *Honismeret*, 1994. 4.
- 12 Kanyar József: Megnyitó. *Honismeret*, 1996. 5. 58–59.
- 13 Halász Péter: Nemzettudat és közoktatás. *Honismeret*, 1996. 6. 107–109.
- 14 Andrásfalvy Bertalan: Szent István Intelmének üzenete. *Honismeret*, 2000. 4. 3–8.
- 15 Bartha Éva – Halász Péter: „Felkelt a napunk...” – Beszámoló a millenniumi vetélkedőről. *Honismeret*, 2000. 6. 82–84.
- 16 Halász Péter: Szerelmes Gyimesem; Tankó Mónus Berta: Bontsunk gyűlést, verjünk gazdát; Tankó Gyula: A „guzsalyaskodás” Gyimesben; Virt István: Halottas rítusok hagyományozódása egy gyimesi kistájon; Deáky András: Gyimesbükk „átmeneti” állapota; Daczó Árpád: A gyimesi „Babba Mária”; Bárh János: Templomépítés Gyimesfelsőlokon; Deáky András – Domokos Pál Péter – Salamon József: Dani Gergely, a templomépítő; Toldi Éva: Megtartó bástya a patakok országában – Az Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológiai Líceum és alapítója: Berszán Lajos; Szilveszter Imre: A gyimesközéplaki közösség vallási élete. *Honismeret* 2021. 1. 5–112.

Szima Csilla

A diákélet és a tanulás a 19. században

Jó

érzés diáknak lenni, együtt lenni sok társal, de együtt kell élni a tanárokkal is, akik fegyelmeznek, és számon kérik a tananyagot. Egyik nevelési órámra meghívtam egy volt diákomat, hogy beszéljünk a tanulásról. Szívesen tért vissza volt iskolájába, örömmel idézte fel az itt töltött éveket, de azt is elpanaszolta, mennyire bánja, hogy elmulasztotta a lelkiismeretes készülést, és nem tanult tovább. Most keményen dolgozik a megélhetésért, s minden kisdíáknak kihangsúlyozza, hogy mennyire fontos tanulni. Sajnos gyakran csak felnőttként tudjuk megítélni, hogyan viszonyultunk egykor az iskolához, az iskolapadból kikerülve könnyebb felülvizsgálni fiatalkori magatartásunkat. Bár a fiatalokra jellemző a tanulás, sohasem késő folytatni vagy újra elkezdni. „Jó pap holtig tanul”, mondja a közmondás, s ezt mindenkinek jó eszébe vésní.

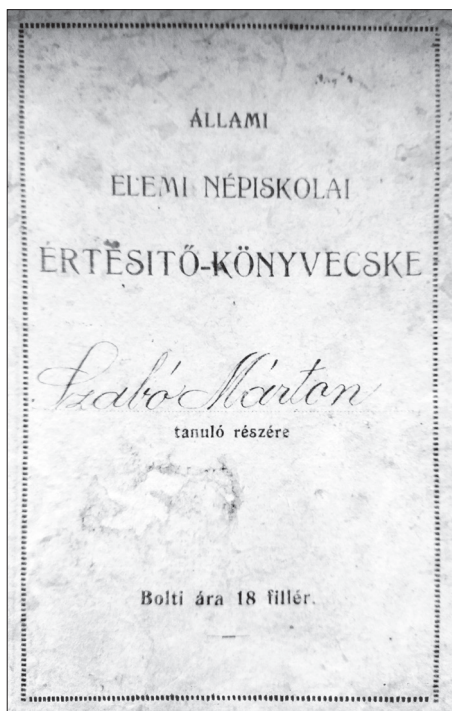
Ezután felidéztem, milyen volt a régmúlt idők iskolája, s arra kerestük a választ, miben különbözik, és miben hasonlít a mai és múltbéli diákélet.

Száz-százötven évvel ezelőtt sokkal kevesebben járhattak iskolába, mint ma. Ha a család nem tudta nélkülözni a mezőn a munkaerőt, vagy ha nem volt pénz lábbelire, a gyermek nem járhatott iskolába. A tanítás általában novembertől áprilisig tartott, amikor nagyjából szünetelt a mezőgazdasági munka. A gyermekek így is hajnalban keltek, hogy eljussanak az iskolába, vállukon batyu lógott, amiből hiányzott a mai értelemben vett felszerelés. Sokuknak még olvasókönyvre sem futotta, hisz otthon alig volt könyv, esetleg egy zsoltáros kötet, amiből olvasni is tanultak a gyerekek. Az uzsonnájuk egy karéj kenyér, mellé egy alma, vagy egy hagyma, főtt krumpli volt. Egy terembe zsúfolódtak össze kicsik, nagyok, hogy megtanulják a betűvetést és a számolást. Gyakran fűtetlen teremben ültek a hosszú padokban, vagy a földön, ha a padokban már nem volt hely. A hó-nuk alatt egy-egy fadarabbal érkeztek az iskolába, hogy be lehessen gyűjtani. A tanító kezében suhogott a nádpálca, a kor elmaradhatatlan tanítási eszköze.

Gyakran csak felnőttként tudjuk megítélni, hogyan viszonyultunk egykor az iskolához, az iskolapadból kikerülve könnyebb felülvizsgálni fiatalkori magatartásunkat.



A kolozsvári Redut (Vigadó) főhomlokzatának egyik tervváltozata 1890 szeptemberéből



A fegyelmzés módja a tenyeres, körmös, sarokba térdepeltetés, a számárpád volt. A tanulás bevett módja a magolás volt, nem volt cél, hogy a gyermek megértse azt, amit tanul, a lényeg az volt, hogy számonkéréskor vissza tudja azt mondani.

Mai szemmel mennyire furcsának tartjuk mindezt, és mégis az akkori gyermekben mindezek ellenére volt akkora kitartás, hogy megtanult írni, olvasni, számolni. Ma már az a fontos, hogy a gyermek megtanuljon gondolkodni, hogy tudja értelmezni az elolvasott szöveget. Még így is sok a funkcionális analfabéta, aki nem érti, mit olvas. Ennek kiküszöbölésére nagyobb hangsúlyt kell fektetni a nevelésre, a pálcá helyett ott kell lenniük a meggyőző módszereknek, amelyek segítik a gyermeket a hatékonyabb, örömtelibb tanulásban. Fontos szerepe van a továbbképzésnek, itt látjuk majd, mekkora jelentősége van az egyetemi oktatásnak. Nem is az a fontos, milyen szakot választ az ifjú, hanem az a lényeges, milyen körökben forog, milyen követendő példát lát maga mellett, előtt.

Szívesen olvastam újra dr. Lukács József történész tavaly novemberben kifejtett véleményét, amely a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás beindulásának 150 éves évfordulójára szervezett kiállításon hangzott el, amelyen többet megtudhattunk a másfél évszázaddal ezelőtti diákéletéről, és felidézhattük, hogy milyen lehetett egyetemistának lenni az egykori Kolozsváron.

150 évvel ezelőtt javában dúlt a kolerajárvány, a város mégis teljes díszben ünnepelte az egyetemi év megkezdését. Berde Áron rektor ünnepi beszédet mondott, amikor 258 diák – mind fiú – megkezdte az egyetemi tanévet. A lányok előtt csak 1895-ben nyílt meg a lehetőség, hogy egyetemre járhassanak. Minden felekezet templomában hálaadó ünnepi istentisztelet hangzott el, az ünnepi bankettet a Redut nagytermében rendezték. Ezután a Farkas utcai kőszínházban (az 1821-ben épült színház az első volt Magyarországon) ünnepi előadást tartottak, Vörösmartytól az *Árpád ébredését* láthatta a közönség. Valójában az egész város ünnepelt. A *Magyar Polgár* így foglalta össze az eseményeket: „Kolozsvár ünnepélyes arcot öltött, a házakon a nemzeti lobogók hirdették a közörmöt. A közönség egész nap pezsgett az utcákon...” A kivilágítás újdonságnak számított, az aszfaltozásra is később került sor, még ott sorakoztak az árusok bódéi a Szent Mihály-templom körül. A teret még nem a Mátyás-szoborcsoport, hanem a Karolina-oszlop díszítette, amit I. Ferenc, illetve felesége, Karolina Augusztia látogatásának emlékére állítottak, majd a 19. század végén áthelyezték a mai helyére, a Karolina térre. (A királyi pár 1817. augusztus 18. és 27. között tartózkodott a kincses városban, az oszlopot 1831. október 4-én avatták fel – szerk. megj.)

Az egyetem mai épületei közül alig létezett néhány, amikor 1872-ben megkezdtek az oktatást. Használták a jezsuiták ókollégiumát, valamint az új kollégiumot is. Használták a jezsuiták ókollégiumát, valamint az új kollégiumot is.

Az egyetemi jelentkezéshez először is el kellett végezni a gimnáziumot, majd sikeres érettségi vizsgát kellett tenni. Az érettségit az 1850-es években vezették be. Erdély lakossága ekkor 1,9 millió volt, ebből 1,1 millió volt román, 670 ezer magyar és 150 ezer német ajkú. Összesen 29 középiskola működött, érettségizni viszont a 8 osztályos gimnáziumban lehetett, ilyenből összesen 17 volt Erdélyben. Az említett évtizedben 3053 diák szerzett érettségi diplomát. Az 1869–1870-es tanévben például 156

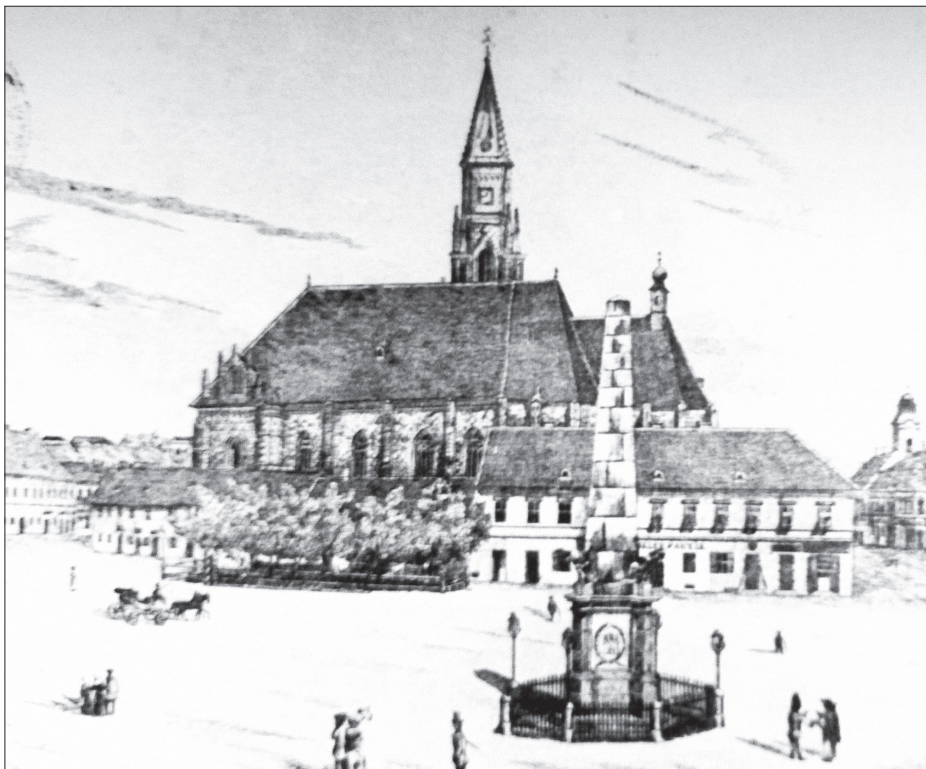
magyar, 50 német és 48 román tanuló végzett. Az 1872-ben alapított kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen a következő karok működtek: Jog- és Államtudományi Kar, Orvostudományi Kar, Bölcsész- és Nyelv- és Történelemtudományi Kar, Matematikai és Természettudományi Kar, valamint Gyógyszerészeti Kar. Gyakran annyi diák végzett Kolozsváron, hogy Kolozsvárt „a távol-keleti diplomagyárnak” nevezték. De erre szükség is volt, mert Erdélyben magas volt az analfabéták aránya, volt vidék, ahol ez meghaladta a 80 százalékot. Így az egyetem egyik fő feladata az volt, hogy tanárokat képezzen, akik aztán vidéken is taníthattak.

Az egyetem mai épületei közül alig létezett néhány, amikor 1872-ben megkezdtek az oktatást. Használták a jezsuiták ókollégiumát, valamint az új kollégiumot is. Az utóbbi kétszintes épület a város legnagyobb létesítményének számított. Itt volt az EME régiségtára és az egyetemi könyvtár is.

Az egyetem megalakulása előtt is létezett Kolozsváron felsőoktatási intézmény, a Mária Terézia által alakított Jogi Akadémia, illetve az Orvosebészeti Intézet, amit a jezsuita rend megszűnése után alapítottak, de nem számítottak doktori címet kibocsátó intézménynek. Az egyetem megalapításakor mindkettő megszűnt. A két kar végleg csak akkor költözött ki az épületekből, amikor az 1890-es évek nagy fejlesztésekor megépültek az új egyetemi klinikák, illetve az egyetem mai központi épülete. Az Orvosi Karnak emellett a Karolina tér sarkán, a Karolina Kórházban is voltak termei. „Borzalmas körülmények között működött a kórház, nem volt benne folyóvíz, csatornázás, műtétkor nagy volt a fertőzésveszély, ezért a műtéteket gyakran a beteg otthonában végezték” – állapította meg dr. Lukács József történész.

Az Állattani Intézet a Mikó-villába költözött, míg az egykori gazdatiszti lakásba a Növénytan Intézet került. A kertből lett az egyetem első botanikus kertje.

Az oktatás más rendszerben folyt, mint manapság. A németes rendszert követve a mai értelemben vett vizsgaszessziók nem léteztek, a diákoknak szigorlatot kellett tenniük, a szigorlat megszerzése után pedig államvizsgát. A szigorlat egyfajta kollokvium volt, amelyet több szemeszteren keresztül oktatott tantárgyból kellett teljesítenie a diáknak, általában szóbeli referálás útján. A rektort csak egy évre választották, és szigorú rendben követték egymást azok a karok, amelyek a rektort



Kolozsvár főtere és a Szent Mihály-templom egy 19. század közepi metszeten



A templom barokk kapuja 1887-ben

adták. A rektor a következő évben rektorhelyettes lett. Így követték egymást a dékánok is.

A diákok könyvtárhasználata nem felelt meg az elvárásoknak, nem volt alkalmas helyiség erre a célra. Az egyetem tanítási nyelve szigorúan a magyar volt. Grigore Silașit, az egyetem első román tanárát meg is vádolták, mert románul tartotta az óráit – fogalmazta meg dr. Lukács József. A román irodalmat is magyarul tanították.

Az első tanévben 40 rendes és rendkívüli tanár oktatott, ez a tanár és adjunktus titulusnak felelt meg. Kolozsvárnak meg kellett küzdenie a budapesti egyetem elszívó erejével. Ferenc József csak egy évtized után, 1881-ben engedélyezte az alapítólevél kiállítását, valamint azt, hogy a nevét viselje. A tanári kar leghíresebb tagja egyértelműen Brassai Sámuel volt, ő alapította meg Meltzl Hugóval együtt a világ első összehasonlító irodalomtörténeti folyóiratát.

A tandíj alapvetően határozta meg egy-egy hallgató lehetőségeit. A karok szegény hallgatóinak elengedték a tan- és szigorlati díjait. Az egyetem ösztöndíjakat is adományozott a jó tanulmányi eredményekért. A *Magyar Polgár* újság szerkesztője több szegény sorsú, de szorgalmas diákot támogatott. Voltak ezen kívül királyi és magánalapítványból származó ösztöndíjak is. Kutatási témák is voltak minden évben, a jó dolgozatokat pedig honorálták.

A diákság kisebb része volt bentlakó, a többiek kint laktak a városban, akár manapság. A délutánt kávéházakban töltötték, ahol vágni lehetett a füstöt. A szabadidőben sokan az egyetem szomszédságában működő színházba jártak. Láthatták például Jászai Marit a színpadon Gertrudis szerepében, aki 1869 és 1872 között a Farkas utcai színház művésze volt. A diákok gyakran nótáztak a Redut nagytermében, vagy folyóiratokat szerkesztettek.

Mára a tanítási módszerek sokat változtak minden téren, a homokba írást, a palatáblát és a palavesszőt a táblagép váltotta fel. Úgy néz ki, hogy az informatika egyre nagyobb teret hódít. Mint önálló tudományág, az információ számítógépes kezelésével, feldolgozásával, tárolásával, sokszorosításával és továbbításával foglalkozik, mindezt a tudást pedig az iskola is hasznosítani tudja. A modern technológiai eszközök fejlesztik a tanuló képi és szimbolikus gondolkodását, így a számítógép magas absztrakciós szintjével és nagyon komoly háttértudásával izgalmassá válik a mai ember számára. Reméljük, jó irányba tereli a mindenkori diák érdeklődését.



Nagy Béla |

Bérpalota, óraszerkezettan, féregtan

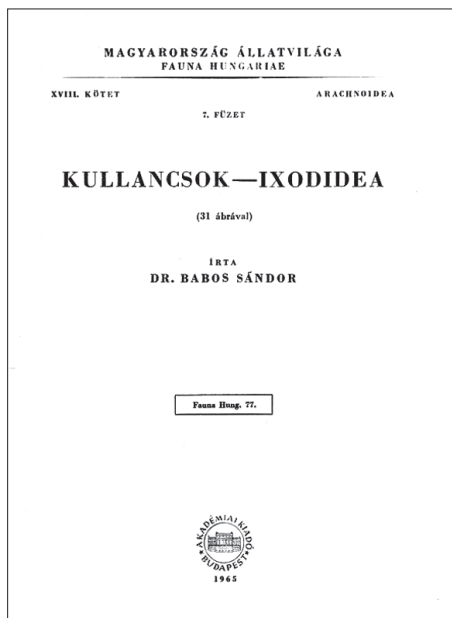
A címben felsorakoztatott három fogalom furcsa társításának közös nevezője egy név: Babos Sándor. A Babos név a békebeli Kolozsvár egyik leggazdagabb polgárának, az órás és ékszerkereskedő Babos Sándornak a Szamos-híd Széchenyi téri sarkán ma is álló palotájának köszönheti fennmaradását a kolozsvári köztudatban. A mai kolozsváriak közül csak kevesen tudják, hogy ki is volt ő, azt pedig még kevesebben, hogy a szintén Babos Sándor nevet viselő fia és unokája milyen sikeres pályát futott be a magyar székesfővárosban.

Id. Babos Sándor, az apa

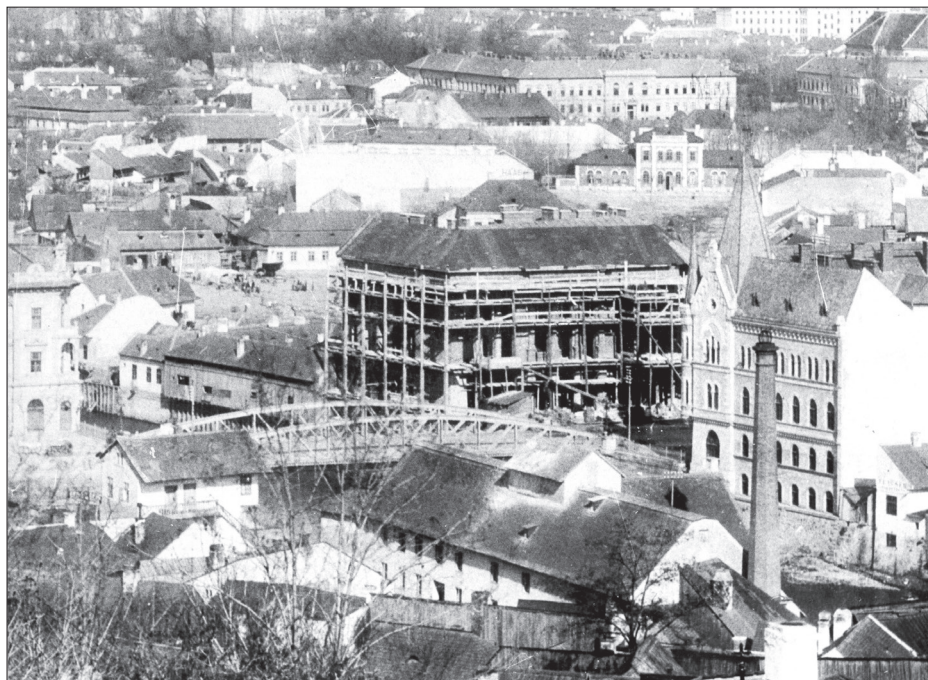
Az 1836-ban született családalapító, id. Babos Sándor származásáról, felmenőiről, szüleiről szinte semmit sem tudunk. Egy fennmaradt gyászjelentés tanúsága szerint az 1877. május 15-én elhunyt apai nagynénjének, idősebb özvegy bonyhádi Perczel Sándorné, született Babos Anna temetéséről ő gondoskodott. Az utódok nélkül elhunyt rokon Klastrom (ma Vasile Goldiș) utca 1. szám alatti házát valószínűleg id. Babos Sándor örökölte. Egy korabeli reklám szerint első óra- és ékszerüzletét 1865-ben nyitotta meg a Bel-Monostor/Unió (ma Memorandumului) utcában, amelyet két évre rá, 1867. december 20-án a Fő-tér (ma Piața Unirii) akkori számozás szerinti 268. szám, a későbbi számozás szerinti 17. szám alatti „tek. Krausz úrnő”⁷¹ házának földszinti üzlethelyiségebe költöztette át. Árukínálatában egyaránt megtalálhatók voltak külföldről származó arany- és ezüstórák nők és férfiak számára, valamint fali-, asztali és ébresztőórák, de ő maga is készített, illetve javított órákat. A következő években árukínálatába „látszerészeti szakmába vágó bárminemű eszközöket” is felvett. 1896 körül üzletét az akkori Híd (később Wesselényi, ma Regele

Ferdinand) utcai saját házába költöztette, amelyhez egy érdekes történet is tartozik. Ezzel kapcsolatban az *Ellenzék* 1898. október 4. számában, *Kincses Kolozsvár* cím alatt a következőket olvashatjuk: „ezelőtt 12 évvel a mai Wesselényi Miklós utcában az id. Babos Sándor háza építése alkalmával tömérdek régi ékszert, drágakövekkel kirakott arany-, ezüstműt találtak a jelenleg Sárga által bérelt bolt helyén. A talált kincsek-ből jutott a munkásoknak, palléroknak s a tulajdonosnak. A talált kincsek néhány Fináli Henrik szerint a 12. századból valók voltak.” Minden bizonnyal ezek a kincsek is hozzájárultak Babos Sándor addig sem elhanyagolható vagyonának gyarapodásához.

1895 elején id. Babos Sándor vagyonának egy részét bérház építésébe fektette, ami akkor is jó üzletnek számított. Az *Ellenzék* 1895. január végén a következőről értesítette a lap olvasóit: „Babos Sándor, derék polgártársunk, mint halljuk, a vashíd mellé egy 2 emeletes palotát akar építtetni az idén”. A bérház helyeül szolgáló telket id. Babos Sándor a sógorától, ifj. Varga Dániel erdőtulajdonostól és fakereskedőtől, a hasonló nevű gazdag tímármester fiától vásárolta meg. A Horváth Gyula építész által tervezett szecessziós bérház építése – a már álló Széki-palotával szemközt, a Széchenyi tér északnyugati sarkára – 1895 közepén kezdődött el. A téli kényszerpihenő után a palota építése a következő év tavaszán folytatódott. A munkálatok, bár nemkívánatos események is adódtak – egy munkásnő az építőtelepen lelte halálát –, gyors ütemben folytak, aminek köszönhetően az 1896-as év nyarának végén már készen is állt Kolozsvár újabb remeke szabott palotája. Az Endstrasser Benedek építkezési vállalkozó által kivitelezett épület felső két szintjén bérlakások voltak, míg a földszinten üzletek működtek. Ide költözött, és itt rendezte be



Dr. Babos Sándor könyvének címlapja



Épül a Babos-palota

magánrendelőjét az épület használatba vétele után Gámán Béla, a híres fül-orr-gégész. Maga a háztulajdonos is ide helyezte át a Wesselényi utcából órás-, ékszer- és látszerészüzletét. (A Wesselényi utca 16. szám alatti házának üzlethelyiségét egykori segédjének, Hájek Miksa órásnak adta ki bérbe.)

Az évek során számos üzlet működött az épület földszintjén. Már a kezdetektől fogva itt rendezte be Bernáth Ede Sándor varró- és kötőgépeket, illetve kerékpárokat forgalmazó és javító üzletét. A korabeli hirdetések szerint az üzlettulajdonos a kor legjobb márkájú – Singer, Webler-Wilson, Titánia, stb. – gépeit árulta, a legmodernebb külföldi biciklikkel nemcsak kereskedett, de azok javítását is vállalta, sőt a kerékpárokat kölcsönözni is lehetett. Itt működött Braun Mihály híres hangszerkészítő és -javító üzlete is, aki „saját gyártmányú hegedűk, gitárok, citerák, cimbalmok, fa- és rézfúvó hangszerek” széles választékát kínálta eladásra. És ugyancsak a Babos-palota adott helyet Wertheimer Vilmos fűszer-, liszt- és tűzifa-kereskedésének vagy Rác János mészárszékének. De itt volt Wittmann és Rindt bútór- és tekeasztalüzlete, valamint Banács Flórián cukrászata is. Az EMKE is itt bérelt irodahelyiségeket, miután a Bocskai téri székházát eladta a MÁV-nak. A későbbiek során az épület az Erdélyi Református Egyházkerület tulajdonába került. Az Erdélyi Szépművéses Céh is az épület második emeletén bérelt helyiségeket irodájá számára, és itt is székelte egészen 1944-ig.² A második

világháborút követően az épületet államosították.³

Id. Babos Sándort elsősorban óra- és ékszerkereskedőként, háztulajdonosként – a bérpalotáján kívül volt még háza a Klostrom és a Wesselényi utcában is, valamint villája a Borjúmálon –, illetve földbirtokosként – Topaszentkirályon birtokolt földeket – tartották nyilván, de 1887-től kezdődően a papírlemezgyártásban is érdekelt volt. Ez idő tájt ugyanis sógora, ifj. Varga Dániel kolozsvári fakereskedőnek sikerült meggyőznie a gazdag Babos Sándort a papírlemezgyártásban rejtőző, pénzügyi szempontból egyáltalán nem elhanyagolható lehetőségekről, és rávennie arra, hogy közösen vásárolják meg Puszkás Albert Csermalom (ma Gorunului) utca 23. szám alatti, a Malomárok vizét hasznosító papírmalmát. Ebből alakult ki aztán az Első Erdélyi Papírlemezgyár, amelyet a Malomárok alacsony energiapotenciálja miatt az 1898–99-es években átköltöztettek az ifj. Varga Dániel tulajdonát képező, a Lévai (ma Dumbrava Roşie) utca torkolatához közel eső, a Nádas bal partján álló telekre. A későbbiekben Babos Sándor kivált az üzletből, és a gyárat ifj. Varga Dániel halála után két fia, László és legifjabb Dániel örökölték meg. (Ebből a gyárból alakult ki az államosítás után a későbbi Mucart gyár).⁴

Id. Babos Sándor közéleti szerepéről nem sok adat maradt fenn az utókor számára, annak ellenére, hogy a századforduló körül több mint harminc éven át virilisként a város Törvényhozó

Bizottságának volt a tagja.⁵ Ilyen minőségében a városi törvényhozás különböző szakbizottságainak (pl. iparhatósági bizottság) tagja vagy éppenséggel elnöke, illetve számos, a város modernizálását célzó kezdeményezés részese volt. Így például 1894. január 7-én részt vett azon a „villamos értekezleten”, amely Szász Domokos ev. ref. püspök elnökletével létrehozta a „legnépszerűbb bizottságot”, a villamos energia termelése és felhasználása céljából, „mely fényt, kényelmet és anyagi gyarapodást fog teremteni”. 1897 októberében pedig ő is aláírta azt a belügyminiszterhez címzett feliratot „a Béla major melletti ideiglenes vízszelő telep engedélyezése érdekében”, amely a város vízellátását kívánta kiterjeszteni. Az ő neve is ott szerepel a Mátyás király szobrának alapkövében elhelyezett, az utókorak címzett levélén. Id. Babos Sándor az évek során az akkori időkben, a városban szép számmal működő szakmai és kulturális egyesületek közül többeknek is tagja volt – Iparos Egylet, Tűzoltó Egylet, Szépművész Egylet, Sétatér Egylet stb. –, de azon kívül, hogy anyagilag bőkezűen támogatta őket, vezetői szerepet nem vállalt bennük, és különösebb tevékenységet sem fejtett ki.

Ugyancsak a Babos-palota adott helyet Wertheimer Vilmos fűszer-, liszt- és tűzifa-kereskedésének vagy Rác János mészárszékének.

Id. Babos Sándor a nagy tekintélynek örvendő kolozsvári tímármesternek, id. Varga Dánielnek (1825–1904) és Miski Teréznek (1828–1899) Anna nevű leányával – ennek Dániel nevű öccsével hozta létre később a papírlemezgyárat – alapított családot. Házasságukból kilenc gyermek született: Anna (Szép Béláné), Emilia (Gámán Józsefné, majd Pápai Sándorné), ifj. Sándor, Teréz (Schandl Emilné), László, Ilona (Wass Emilné), Lajos, Dániel és Margit (Deák Zoltánné).

Ifj. Babos Sándor, a fiú

Régen, amikor a műhelyek, üzletek a lakóházakkal egy épületben működtek, a mesterségek gyakran öröklődtek a családokban. Aki apját és nagyapját is ugyanabban a mesterségben látta dolgozni, annak magától értetődő, mondhatni



A Babos-palota földszintjén az évek során számos üzlet működött

természetes dolog volt, hogy felmenői nyomdokaiba lépett, és megörökölte a mesterséggel együtt a műhelyt, illetve az üzletet is. Ez történt a Babos család esetében is. Id. Babos Sándor elsőszülött fiúgyermek nemcsak a nevét, hanem az órásszakma iránti szeretetét is megörökölte, amelynek alapelemeit az apja mellett tanulta meg. Az üzletét azonban már nem örökölte meg, bár minden bizonnyal ez volt az elképzelés, mert az élet más tájak felé sodorta. Az órásszakma gyakorlati művelését a későbbiekben annak tanításra váltotta át, és ennek a hivatásnak szentelte életét.

Az 1872-ben született ifj. Babos Sándor az elemi és az alapfokú iskola elvégzése után tanulmányait az 1892. november 12-én, Budapesten, a helyi órásszakképzési bizottság kezdeményezésére megalakult hároméves képzési idejű órásszakképző iskolában folytatta. Ebből a szakiskolából fejlődött ki 1898-tól kezdődően a Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásszaki Szakiskola, melynek célja volt „az órásszaki és mechanikai ipar számára szakképzett munkások, segédek, önálló iparosok számát növelni, s ezáltal a hazai órásszaki és mechanikai ipart fejleszteni, különösen pedig annak

korszerűvé tételéhez szükséges szak-képzettséget terjeszteni”. A Kereskedelmiügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó iskola Józsefvárosban, a Kisfaludy utca 26. szám alatt kezdte meg működését egy bérházban, de az itteni szűkös körülmények miatt néhány évvel később, az 1900–1901-es években a Szűz utca és a Tavaszmező utca sarkán felépült új épületbe költözött. A szecessziós elemeket tartalmazó, eklektikus stílusú épületet Pártos Gyula építőművész tervezte. Az épület főhomlokzatán a Róth Miksa üvegművész által tervezett szepessziós betűkkel írt felirat olvasható: „M. K. Állami Mechanikai és Órásszaki Szakiskola”. 1899. június 19-én Vigh Albert, a Kereskedelmiügyi Minisztérium országos iparoktatásáért felelős akkori főigazgatója értesítette az órásszaki szakiskola igazgatóságát egy külföldi ösztöndíj elnyerésének lehetőségéről, és felkérte az iskola igazgatóságát, hogy nevezzen ki egy jelöltet, akinek a Badeni Nagyhercegség kormánya továbbtanulási lehetőséget biztosít a furtwangeni órásszaki szakiskolába. A pályázatot ifjabb Babos Sándor nyerte el, aki állami ösztöndíjként rövidesen elutazott Furtwangenburgba.

Az egyéves tanulmányi időszak letelte után 1900 augusztusában Párizsba látogatott, majd rövid ottani tartózkodás után hazatért Budapestre.

Ifj. Babos Sándor szakoktatói pályáját az Állami Mechanikai és Órásszaki Szakiskolában kezdte meg segédtanárként, az intézménynek egykor ő is tanulója volt. Olyan kollégái voltak, mint Straub Sándor, a Technológiai Iparmúzeum korábbi tanára, Sajóhelyi Béla középiskolai tanár, majd később Karlovitz László gépészmérnök, Rákosi Tibor felső kereskedelmi iskolai tanár, Hídvéghy Kálmán gépészmérnök, Tóry Gergely gépészmérnök és Tschida Ferenc órásszaki. Elődje Palasovszky Ödön volt, akit az iskola 1898-ban történt átszervezése után neveztek ki az iskola művezetőjévé, ahol szerkezetant, szakrajzot tanított, illetve a gyakorlati tanítást vezette. Az általa megteremtett hagyományok folytatója lett ifj. Babos Sándor, aki majdnem három évtizeden át volt az iskola megbecsült oktatója, valamint az órásszaki szerkezetant kiváló gyakorlati és elméleti szakembere. Mérési rajzot, órásszaki szerkezetant és szakrajzot tanított, 1905-től kezdődően már rajztanárként – egyike volt a két főállású tanárnak az intézményben, míg



A Gyászoló Család és a MTA Állategészségügyi Kutató Intézete
mély fájdalommal tudatja, hogy

Dr. BABOS SÁNDOR

az állatorvostudományok kandidátusa
a MTA Állategészségügyi Kutató Intézetének nyug. tud. főmunkatársa
a Magyar Parazitológusok Társasága vezetőségének volt tagja

1974. december 24-én életének 55., boldog házasságának 30. évében rövid szenvedés után elhunyt. Az egész családját szerető, feleségéért és gyermekeiért fáradhatatlanul dolgozó férj, apa és rokon elvesztését pótolhatatlan veszteségnek érezzük. Munkahelye és munkatársai megrendülten gyászolják a tevékeny, a közösségért sokat fáradozó kutató munkatársát.

Hamvait 1975. január 22-én du. 15 órakor a farkasréti temetőben helyezzük örök nyugalomra.

EMLÉKÉT KEGYELETTEL ŐRIZZÜK !

Dr. Babos Sándorné Farkas Márta felesége	Ákos és Gábor unokái
Babos Sándorné édesanyja	Zárka Elemérné testvére
Babos Márta leánya	Dr. Babos Lászlóné menyje
Dr. Babos László fia	

MTA Állategészségügyi Kutató Intézeté dolgozó

és búcsúznak tőle rokonok, barátok, s mindazok akik szerették.

Cím: 1015. Budapest, Batthyányi u. 27.

FNyV. 4. 75. 41228.

Dr. Babos Sándor gyászjelentője

a többiek vagy óraadók, vagy műszaki oktatók voltak. Az 1914–1915-ös tanévig a számtan, mértan, óraszerkezettan és szakrajz voltak a szaktantárgyai. Ezenkívül vezette a műszertárat, és 1913-tól az önképzőkört. Az iskola felügyelőbizottságának jegyzője is volt. Az 1913–1914-es tanévben a IV. éves szaktanulókat tanulmányi kirándulásra vitte Pozsonyba, ahol meglátogatták a Hunnia hadifelszerelési gyárat, a Siemens és Schuckert művek telepét is. Az 1915–1916-os tanévben katonai szolgálatot teljesített főhadnagyként.⁶ 1929-ben jelentette meg Vályi Ödönnel közösen *Az órák szerkezettana* című kitűnő szakkönyvét. Ugyanabban az évben vonult nyugalomba, helyét az addig óraadó tanárként működő Vályi Ödön⁷ vette át.

Babos Sándor az acaró-entomológia (atka-rovartan) nemzetközileg elismert szakteknélyévé vált.

Ifj. Babos Sándor közel az 50. életévéhez nősült meg; a MÁV-tisztviselő nemes Fischer Richárdnak (1867–1910) és feleségének, Fischerné Bodnár Tullianának (1872–1967) a leányát, a nála huszonhat évvel fiatalabb Fischer Izabellát (1898–1983) vette el. Házasságukból két gyermek született: legifjabb Babos Sándor és Babos Izabella. Ez utóbbi a mérnök Zarka Elemérnek (1903–1959) lett a felesége. Ifj. Babos Sándor, az órásiipari szakiskola egykori tanára életének 95. évében, 1968. december 4-én hunyt el. Földi maradványait a

budapesti Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, ahova felesége tizenöt év özvegység után követte.

Legifjabb Babos Sándor

Id. Babos Sándor unokája, legifjabb Babos Sándor már Budapesten született 1919. május 24-én. A Ludovika Akadémia elvégzése után (1940) a kecskeméti 4. ezred állományába sorolták. 1940 és 1945 között végigharcolta a II. világháborút, amelynek során többször is megsebesült. 1945-ben főhadnagyi ranggal a magyar hadsereg tartalékos állományába helyezték. 1947-ben beiratkozott a Magyar Agrártudományi Egyetem Állatorvos-tudományi Karára, ahol 1951-ben szerzett állatorvosi oklevelet. Diákévei alatt Kotlán Sándor professzor irányítása alatt a parazitológiai tanszéken folytatott kutatómunkát. 1952-től az MTA Állategészségügyi Kutató Intézetének munkatársaként, majd tudományos főmunkatársaként dolgozott. 1974-ben nyugdíjba vonult, de továbbra is tudományos szakértő maradt. Tudományos munkássága főként a helmintológia (féregtan) és a kullancskutatás területét érintette. Az évek során mintegy negyven, önálló kutatáson alapuló tudományos könyvet, illetve különböző szaklapokban közölt írást jelentetett meg. 1961-ben védte meg a *Vizsgálatok a magyarországi Leporidák tüdőférgességéről* című kandidátusi értekezését. Tíz éven át tanulmányozta a Közép-Európában előforduló kullancsfajokat, aminek eredményeit a *Die Zeckenfauna Mitteleuropas* című monográfiájában foglalta össze 1964-ben. Munkájával az acaró-entomológia (atka-rovartan) nemzetközileg elismert

szakteknélyévé vált. A MTA elnöksége 1965-ben könyvét nívódíjjal jutalmazta. Babos Sándor kutatásaival a gyakorlatot szolgálta.⁸ A hazai állatorvosi parazitológia egyik megalapítója, továbbá alapító és éveken át vezetőségi tagja volt a Magyar Parazitológiai Társaságnak. Szakértőként részt vett a Vietnami Demokratikus Köztársaság parazitológiai kutatásainak megszervezésében, amiért később a vietnami kormány a Ho Si Minh-émlékéremmel tüntette ki. Sajnos korai betegsége miatt hamar nyugdíjba kényszerült, ez pedig megakadályozta tudományos munkájának folytatását. 1974. december 24-én hunyt el, 1975. január 22-én kísérték utolsó útjára a Farkasréti temetőbe. Feleségétől, Farkas Máriától két gyermeke maradt hátra: László (1947–) és Márta (1954–).

A három Babos Sándor élet- és pályaképe különbözik egymástól, mégis nagyon hasonlítottak egy dologban: komolyan vették, szorgalommal és odaadással úzták saját hivatásukat, így pedig kivívták annak a közösségnek a tiszteletét és megbecsülését, amelyhez a sors rendelte őket.

Jegyzetek

- 1 Özv. Krausz Antalné, született Tilcs Johanna (1808–1876).
- 2 Nagy Béla: Kolozsvári paloták a Szamos-hídon innen és túl. *Szabadság*, 2015. december 2., 4. o.
- 3 Az 1998-as fordulat után, amint arra lehetőség nyílt, a jogos tulajdonos, a Református Egyházkerület visszaigényelte, és jogerős bírósági határozat nyomán vissza is szerezte az épület tulajdonjogát.
- 4 Nagy Béla: Volt egyszer egy papírlemezgyár Kolozsváron. *Szabadság*, 2018. március 10., 17.
- 5 Ferenczi Szilárd: *Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917)*, forrás: <https://api.eda.eme.ro/server/api/core/bitstreams/7e628d0d-c780-4b3c-9840-0956dceef92b/content>
- 6 Halabuk József: *Magyar állami ösztöndíj a 19. században mechanikai rész képzésre*, forrás: http://real-eod.mtak.hu/6225/1/Tanulmányok_2002_15_Halabuk_Magyar_allami_ostondij_a_19_szazadban.pdf
- 7 Vályi Ödön (1901–1983) érettségi után a parajdi sóbányában írnokként dolgozott, magántanárként tanított, szabadidejében pedig órát javított. A Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát, majd 1924-ben beiratkozott a budapesti Állami Mechanikai és Órás Szakiskolába. 1925-től pedagógiai tanulmányokat folytatott, és 1927-ben diplomát szerzett belőle, majd ennek elvégzése után az órás szakiskolában óraadóként kezdte meg pedagógiai tevékenységét.
- 8 forrás: <http://www.huveta.hu/bitstream/handle/10832/588/BabosSandor.pdf?sequence=1&isAllowed=y>



Gebe Zoltán |

Így ásunk mi – látkép a régészet jelenéről

*A leletmentéssel
elsősorban
a kisvárosokban vagy
vidéki településeken
található polgárházak
felújításánál szokott
probléma adódni.*

Napjainkban a múlt kutatása sokak számára nem tűnik vonzó területnek, a régészeti felfedezésekről szóló hírek mégis rendre népszerűvé tudnak válni a nyilvánosságban, és felkeltik a társadalom érdeklődését. A megtalált leletekről gyakran hallunk és sokat olvashatunk, de tudunk-e eleget a régészek munkájáról vagy a szakterület jelenéről is?

A témáról két erdélyi szakembert kérdeztem meg, akik segítettek eligazodni a közelmúlt fontosabb felfedezéseivel és saját tevékenységükkel kapcsolatban. Az általuk elért konkrét eredmények mellett arra is kíváncsi voltam, mit gondolnak a régészeti kutatások mai lehetőségeiről és a jövő nemzedék kineveléséről.

Lupescu Radu, a Sapientia EMTE docense kérdésemre elmondta, Kolozsváron és a többi erdélyi nagyvárosban folyamatosak a régészeti kutatások, hiszen épületeket, templomokat és közutakat is rendszeresen újítanak fel, a helyszínekre pedig általában régészeket is hívnak leletmentés céljából.

Felidézte a Szent Mihály-templom felújítását, ahol a belső és külső munkálatok során ő maga is régészkedett, de a jelenleg zajló Torda (mai nevén Universităţii) utcai kaputorony feltárására is kitért, amelyre érdemes lesz figyelni a közeljövőben. Ezzel kapcsolatban a szakember kiemelte, hogy Kolozsváron a felújítási munkálatok nélkül nem lett volna esély az értékes leletek feltárására, tehát mindenképpen az ilyen munkák kínálják a legnagyobb lehetőséget látványos eredmények elérésére.

A Szent Mihály-templom restaurálásával kapcsolatban néhány lényeges részletre is érdemes kitérni. A munkálatok az előzetes felmérések elvégzése után 2018-ban indulhattak el, ezzel párhuzamosan pedig a régészeti kutatások és ásatások is folyamatosan zajlottak az Erdélyi Történelmi Múzeum felügyelete alatt. Természetesen az erdélyi

magyar sajtó rendszeresen beszámolt a fejleményekről, de a feltárt leletekről szóló adatok azóta már kutathatókká is váltak. 2021 nyarán a templom északi mellékszentélyében a régészek a szinte eredeti állapotában megmaradt kápolnát is megtalálták, kőlapokból összeálló járósíntjével együtt. Hamar népszerűvé vált továbbá a 700 éves oltárasztal is, amelynek alapozását és felépítményét is felfedezték a régészek.

A felújítási munkálatok összetettségét jól mutatja, hogy ezeket a leleteket évekkal a régészeti vizsgálat elkezdése után sikerült feltárni, ekkor váltak ugyanis láthatókká a korábban szakemberek által is kevésbé ismert részletek. A restaurálás befejezését követően a tavalyi Kolozsvári Magyar Napok keretében adták át a munkát, többek között utcai kiállításon mutatva be a folyamat részleteit, többnyelvű leírások által is közelebb hozva a felfedezéseket a közönséghez.

A Híd (mai nevén Regele Ferdinand) utcában néhány évvel ezelőtt megtalált kaputoronnyal kapcsolatban Lupescu hangsúlyozta, Kolozsváron előnyt jelent a szakemberek számára, hogy írásos forrásokból ismerik a város topográfiaját, így pillanatok alatt azonosíthatják a leletet, amelynek egy részére lakóházak épültek. A rendelkezésre álló információk szerint az 1470-es években befejezett kaputoronyot 1870 és 1872 között bontották le. Utóbbi azért lényeges részlet, mert a 19. század során már képek is készültek a külső és belső homlokzatokról, s ezek a képek jelentősen megkönnyítették a régészek munkáját. Lupescu 2019-ben *A magyar tudomány napja Erdélyben* című rendezvényorozaton tartott előadásán is beszélt a feltárás részleteiről, többek között arról, hogy az ismert objektumok mellett különböző szórványos leletek is előkerültek, amelyek valamelyik híd részét képezhették. A kaputorony elé épített,



Sok hasonló, kis méretű objektum került elő a középkori Csoma falu helyén végzett régészeti kutatás után. Szócs Péter felvétele

1544-ből származó forrásokban említett őrház szintén előkerült az ásata-sok során.

A docens szerint a leletmentéssel elsősorban a kisvárosokban vagy vidéki településeken található polgárházak felújításánál szokott probléma adódni. Ezekhez ugyanis gyakran nem hívnak régészt a beruházók, következképpen a felügyelet nélküli építkezéseken sok értékes lelet tönkremehet vagy megsemmisülhet. Lupescu Radu úgy gondolja, az 1989 előtti rendszerben bizonyos szempontból szervezettebben működött a régészet, kiszámíthatóbb volt a munka, ma viszont már a szűk határidők miatt kevesebb lehetőség van szisztematikus ásatásra. A befektetők célja elsősorban az építkezési munkálatok időben való elkezdése, szükség esetén finanszírozzák ugyan az ásata-si munkálatokat, az általuk szabott határidők viszont megnehezítik a kutatók dolgát, akiknek ezzel szemben a lehető legalaposabb vizsgálódás lenne a céljuk.

A kolozsvári szakember szerint a nyilvánosságban való megjelenítés szempontjából nincs probléma a régészettel, hiszen a sajtó folyamatosan érdeklődik a feltárások eredményei iránt, ezek tehát relevánsnak bizonyulnak a társadalom számára.

További érdekességeket osztott meg velem a témáról Szócs Péter középkorász, aki a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelmi Intézetének képzésén oktatja a magyar régészhallgatókat.

Lupescuhoz hasonlóan ő is elsősorban leletmentéseken vesz részt, legutóbb Temesvár környékén, a körgyűrűt az autópályával összekötő útszakasszal kapcsolatos munkálatok kapcsán kutatott. A helyszínen közel 800 objektum került elő: a Csoma nevű elpusztult középkori falu maradványai, innen kések, csonteszközök, lószerszámok és kerámiaedények kerültek elő. Nagy részük az 1550-es évekből származik, amikor a törökök lerombolták a falut.

Csoma nevét 1330-as évekből származó források említik először. A település történelmi jelentőségét elsősorban földrajzi elhelyezkedése adja, ugyanis a Temesvárt és Aradot összekötő út mentén feküdt. A törökök az említett támadás folytatásaként a temesvári várat foglalták el. Későbbi forrásokban is találkozhatunk Csoma nevével, mint az Oszmán Birodalomnak adót fizető településsel. Ez arra utal, hogy a későbbiekben is éltek ott emberek, de a város visszafoglalásáért vívott csatáknak már a jelek szerint végleg áldozatul esett a falu, amelyet egy 1720-as térképen jelöltek meg utoljára, a későbbiekben viszont már nem szerepel.

Érdekesebb közelmúltbeli felfedezései között Szócs Péter megemlítette a szatmárnémeti Református Gimnáziumban talált középkori kályhacsempéket is, amelyeken sárkányok és oroszlánok voltak felismerhetők. Szerinte a régió megyéi között jelentős különbség van abból a szempontból, hogy intézményes szinten mennyire fejlett a

régészeti kutatás, és milyen lehetőségei vannak a szakembereknek hatékonyan dolgozni.

A gimnázium múltjáról tudni kell, hogy helyszíne a középkori Szatmár város főutcájára esik, amelyet akkoriban a Szamoson való átkelő felé vezető út keresztezett. Az iskola felépítése előtt a város jómódú polgárainak lakóházai, boltjai álltak a helyszínen. Bizonyos építmények a rendelkezésre álló történelmi források szerint nyom nélkül eltűnhettek, a történészeknek viszont egyes esetekben segítséget nyújt az 1565-ben készült városábrázolás, amelyen pontosabb adatok inkább a templomokról maradtak fenn. A helyi topográfia egyik stabilnak tartott eleme a telekrendszer volt. A korai ábrázolásokra egyáltalán nem volt jellemző a sűrű beépítettség, hiszen a helyieknek a földművelés és a mezőgazdaság jelentette sokáig a megélhetést, csak a 19. század második felében kezdett nőni Szatmárnémeti beépítettsége.

Szócs Péter a Szatmár Megyei Múzeum keretében végzett régészeti tevékenysége mellett egyetemi oktatóként a jövő régésznevezdek képzéséhez is hozzájárul. Elmondása szerint az elmúlt években erdélyi szinten is kevés hallgató jelentkezett az ország egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási régészsképzésére, tavaly elsőéven mindössze négy diákot tanított, az idén a létszám hat fő. Úgy gondolja, a szakmához elsősorban elhivatottság szükséges, ugyanis anyagilag valószínűleg nem elég vonzó a fiatalok számára ez a pálya. Pozitívként kiemelte viszont, hogy tudomása szerint a képzést elvégző hallgatók el tudnak helyezkedni a szakmában, többek között mentőátadásokon dolgozva. Tapasztalatszerzésükben nagy segítség, hogy minden félévben kötelezően részt kell venniük terepgyakorlaton is.

A régészetnek tehát van jelene és minden bizonnyal jövője is. Kell azonban a lelkes fiatalokból álló utánpótlás ahhoz, hogy a szakma fenn tudjon maradni, és a jövőben is hallgassunk számot tevő eredményekről. Fontos továbbá az is, hogy a tudományág közelebb kerüljön a társadalomhoz sajtótermékeken és egyéb kiadványokon keresztül. A témában megjelent könyvek közül kiemelném T. Szabó Csaba 2019-ben kiadott *Erdélyi régészet II.* című kötetét, amely a kulturális örökségvédelem témáját is feldolgozza, felhívja a figyelmet arra, hogy a társadalomnak is komoly szerep jár értékeink megőrzésében.



Fülöp László

Bocskay Klára nagyasszony végrendelete – 1586

Felvetődik a kérdés, hogy egy roppant gazdag, vagyonos és híres család tagjáról, esetünkben Bocskay Kláráról lehet-e még valami újat írni. Arról a személyről, aki Erdély egyik legelőkelőbb családjából származott, mégpedig olyanból, amely vajdákat, fejedelmet adott a középkori országrészünknek, és neveik, tevékenységük mind a mai napig a magyar történelemtanításunk része. Hiszen tagjaik életét, sikereiket és kudarcaikat már több tucatnyi történelemkutató, genealógus, irodalmár részletesen kinyomozta, földolgozta és közzétette.

Átolvasva az 1586-ban kelt végrendeletet, rájött e sorok írója, hogy igen, még mindig lehet róla új – igaz, csak apró – emlékeket írni. Mert miért is érdekelte volna a tudományos kutatókat, hogy Klára leánykájának ki volt a mestere, aki olvasni-írni tanította, mit örökölt tőle „Eorsek”, a kulcsárjának a gyermeke, vagy az a két szolgáló, aki állandóan Kata nevű leánya mellett segédkezett naponta. Nem soroljuk a kérdéseket, hisz ezekre adunk választ Bocskay Klára 1586. január 28-án írott végrendelete alapján.

Elsőként magáról a testamentumról általánosságban kívánunk szólni. Az okiratot Géresi Kálmán másolta le betűhíven az eredetijéről (tehát nem átírásban), amely 1878-ban az Andrassy család krasznahorkai levéltárában volt található (Fasc. 57 nro 63.) A középkori, nehéz szöveget valószínűleg néhol félreolvasva, így írt például egy ízben a Zecz helyett Jecz alakot, amely Szécs falu nevének korabeli rögzítése volt. A végrendelet nagyon rövid, tömör, 36 pontban foglalja össze a végakaró kívánságait. E pontok sorrendje néhol nem mindenütt követi a logikus felépítést, ugyanis néha visszatér valamelyik témára vagy öröklő személyre². A leíró bizonyára a beteg hölgy gondolatait követte, ahogy egy-egy gondolat sor az eszébe jutott. Szerkesztése

megfelel a korabeli végakaratok felépítésének, csupán néhány elem hiányzik belőle, így a végéről a pontos helyszín vagy épp a feljegyző neve. Mivel feltehetően a testáló nem tudott írni, ezért íródeáknak diktálhatta le a kívánságait. E névtelen lejegyző nagyon tanult egyén lehetett, mert mindvégig igyekezett a kor és az iskolájában tanult helyesírásának megfelelni. Természetesen nem mindenben volt következetes. Érdekes módon sohasem használta az akkor gyakori *ÿ* betűt, helyette az *i* vagy az *j* szerepelt nála. A hang-betű megfeleltetések is néhol esetlegesen a szövegében. És érdekes módon ez főként a tulajdonnevek, főként a családnevek írásában fordul elő, így: Botzkay, Cziapi, Zabo, Somossj, Ezenj stb. A felsoroltak ellenére az általa írt szövegrészek ma is olvashatók és érthetőek annak ellenére, hogy a végakaró és közte korbelt, nyelvjárási és szóhasználati különbségek feltételezhetőek.

A végrendeletben megnevezett gyámok és tanúk neve képezi az egyik csoportot. Ők mind a közeli vagy kissé távolabbi nemesi rokonsághoz tartoztak. (Követik őket a lakóhelye elöljárói, akiket nagyon tisztelhetett.) Az eddig ismert genealógiák alapján legtöbbjük sikertelenül azonosítani. Őket a következő, családtörténeti fejezetben mutatjuk be. A másik, viszonylag sok nevet tartalmazó csoport a kúriában vagy udvarházban a család mellett közvetlenül tevékenykedő, kiszolgáló cselédség adja, akikre majdnem mindig név szerint hagyott örökölt valamit a házasszonya.

Szokatlan végrendelet az, amelyben az említett tutorok, azaz gyámok, tanúk és említett családtagok ennyi év után is meghatározhatók. Ennek az az oka, hogy nagyon családcentrikus egyénről beszélhetünk, aki biztosított-nak akarta látni a már nem kiskorú „árvái” további sorsát halála után.



A Chapy család címere 1418-ból

Mielőtt rátérnénk családjá bemutatására, két gyámot kell először kiemelni. Az úgynevezett főgyámként a Gróph Vramát említi. Mivel a neve a későbbiekben sehol sem szerepel, ezért azonosítása nem lehetséges. Bizonyára rangos, tehetős egyén lehetett, feltehetően a Bocskay család valamelyik illusztris tagja, akit akkor mindenki ismert, ezért a neve leírásától eltekintett. A másik egy bizonyos Magoczy Vram keresztnév nélkül. A később kihalt, Zemplén vármegyei Magóchy családból talán az András³ nevű, aki ekkor élt (†1590 körül).

A bocskói és kismarjai Bocskay családban született Klára Erdélyből került házassága révén az akkori Magyarországra északkeleti részére. Születési helyére és idejére nem találunk adatot. A hely lehetett a Szatmár megyei Bocskó (románul Bociceău), a Bihar megyei, Nagyváradhoz közeli Kismarja, persze számításba jöhet a család bármelyik más birtoka is. A Bocskay családban II. Gergely unokája volt, azaz nem a fejlődési ágából származott. Szülei II. Miklós és Kupinszky Erzsébet voltak. Nekik három leányuk született, így egyikük sem vitte tovább az ősi nevet. Ilona (akit nénekmént említ a gyámok között), először Barcsai István, majd Monaky János neje volt. A szintén gyámként megnevezett Monakynak nem ez lehetett az első házassága, Nagy Iván⁴ szerint még volt két felesége (Berthóty Margit és Keczer Zsuzsanna), akik bizonyára már előbb elhaltak. A Zemplén megyei, úgyszintén kihalt Monaky család ezen férfitagja füleki kapitány volt, 1598-ban hunyt el. A végrendeletben már nem szerepel a másik lánytestvére, Anna, akit eszteni⁵ és polyánkai Csapi⁶ (Chapy-Chapi) Kristóf feleségeként írnak le, korábban meghalhatott. Ez a Kristóf a végrendelező Klára férjének az unokatestvére volt.

A címben szereplő Klárának a férje, néhai Chapy János az akkori magyarországi-erdélyi határvidék egyik leggazdagabb családjának a tagja volt, a végrendelet írásakor már nem élt. 1586-ban két gyermekük élt, Péter és Kata(lin). Róluk így írva kéri a tutorokat, hogy „eö kegmek oktassa taniczia az en zezenj arvaimeath. es minden oltalommal gondviselessek legien eö kegmek nekik.” A gondoskodó mondata mindenben helytálló, az árva szó is igaz, hisz apátlanul-anyátlanul maradtak. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy mindkét gyermeke már nem kiskorú, hanem annál idősebb lehetett. Ugyanis Péter nevű fia, aki a nagyapja keresztnévét örökölte, a végrendelet végén mint tanú

szerepel saját aláírásával és pecsétjével. Házasságáról nem tudunk, Nagy Iván szerint „családja nevét sírba viszi”, azaz utódja nem maradt. Katalin nevű lányáról pedig Géresi Kálmán a testamentum után nota bene megjegyzi, hogy „Csapi Katalin nemsokára Horvát Menyhért neje, majd magtalan özvegye lett”. (Tudjuk, hogy abban a században a leányok nagyon korán, 14–16 éves korban férjhez mentek.) A rengeteg Horváth nevű nemes közt sehol sem olvasható a neve, így későbbi sorsáról nincsenek adataink.

A család bemutatásakor meg kell még említenünk egy távolabbi rokont. A Sáros vármegyei lipóczi Keczer András tartozott neki másfél száz forinttal, arra kérte, hogy azt Kata nevű leányának adja meg. Keczer András, akit Nagy Iván tévesen Ambrusként jegyzett le, 1542-ben Bocskay Katalin férje volt. Azaz Klára valamelyik oldalági rokonkapcsolata alapján a nagynénje – azonban a pontos kötődést nem sikerült megállapítani.

A végakarásban említett családi és rokoni kapcsolatok ismertetése után következzenek az ott leírtak, ki és mit örökölt az özvegy nagyszonytól. Először szeretnénk azt a mondatát kiemelni, hogy az abban leírtakon kívül mindent a két gyermekére hagyott fele-fele arányban. Természetesen, amit valamilyen oknál fogva mégis külön hangsúlyoz, arra föl hívjuk a figyelmet.

Először egy nagyon fontos dologról, a pénzéről kell szólni, amelyet ő maga is a végrendelet első pontjai között részletez. Ezek részben itt, Szécsen, részben másutt (Kassa, Eperjes) vannak elhelyezve egy-egy fekete vagy fejfér ládában. Azt, hogy miért éppen e két felvidéki városban és kinél tartotta biztonságban ezeket az összegeket, arra nem kapunk magyarázatot, ugyanis ott nem volt rokonsága. Tudomásunk van arról, hogy ebben a korban a magyar nemesi családok fontos okirataikat, levelezésüket, értéktárgyaikat, pénzüket, de főként a nemességüket igazoló kiváltságlevelüket biztonságosabbnak ítélt várak, erődítmények, kastélyok elhelyezett helyén őriztették. Értékeik vastag, vasalt ládákban voltak lezártan, elvitelük csak külön engedéllyel, például a várkapitány hozzájárulásával és aláírt igazolással történhetett. Jelen esetben azonban e két közeli, nagyobb városról esik szó, és mivel „csak” pénzről, mégpedig nagyobb összegről van feljegyzés, nemcsak egyszerű megőrzésre, hanem valami bankféle intézményre gondolhatunk.

Ha a Bocskay Klára végrendeletében leírt pénzt összesítjük, akkor a következőket kapjuk: 975 arany, 2129 forint (aranyforint?), 700 tallér (nagyobb ezüstpénz), 200 fejfér pénz (ezüst), 100 lengyel garas és 12 garas (a forint régi váltópénze volt). Ezenkívül többen tartoztak neki 100-200 forinttal, amelyet egy regestrumban (jegyzékben) vezetett. Ezen összegek egy részét zálog ellenében, a többi pedig anélkül adta kölcsönbe Basó Mihálynénak, Paczor Ferencnek, Szabó Istvánnak, a bírónak stb.

A címben szereplő Klárának a férje, néhai Chapy János az akkori magyarországi-erdélyi határvidék egyik leggazdagabb családjának a tagja volt.

A fiatalabbik gyermekéről, Kata lányáról különösen nagy odafigyeléssel gondoskodott. Kérte, hogy a tanúként is szereplő Szabó István – aki bizalmas embere lehetett – legyen a lánya mellett, és intézze a további sorsát. (Neki nemcsak elengedte a tartozását, hanem még 25 forintot is hagyott rá.) Fogadjon mellé egy „jó vénasszonyt”, aki jó erkölcsre és varrásra (!) tanítja Katát. Kérte, hogy a Somossy'-háznál (ő a falu iskolamestere) neveljék a lányt, és írásra tanítsák. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Katalin nem ott lakott, hanem a Chapy-kúriában, ahol két lány gondoskodott róla. Róluk úgy rendelkezett, hogy ha házasságot érnek, akkor mindketten kapjanak négy-négy szoknyát, mégpedig pontosan: egy veres mohar, egy zöld, egy sárga, egy morvai posztó; valamint csináltassanak nekik egy zöld tafota (fényes selyemszövet) subát is. Somossy lányának, Annának három forint árú szoknyát, arra egy forint árú bársonyt hagyott, valamint négy disznót és két fejőstehenet borjastul. A névvel meg nem nevezett kulcsár „Eorsek” nevű lányának örökölt három forintot, egy szoknyát, két disznót és szintén két tehenet borjastul. A kulcsár a birtok gazdasági vezetője volt, ő őrizte a gazdasági épületeket (magtárak, raktárak, éléstárak, pincék), és felügyelte a cselédséget – tehát nagyon fontos személy volt a nemesi háznál.

Mint fentebb említettük, minden ház körüli cselédjének, szolgájának hagyott valamit, érdekes módon csupán egy



A Hajdú-Bihar megyei Kismarja református temploma. Szabados Zoltán felvétele. Kép: Wikipédia

fontos személyt nem említ, ez a szakács. A következőkben őket soroljuk föl, ahol lehetséges, a nevüket (teljes név, családnév vagy csak keresztnév) is megörökítjük, érzékeltetvén azt, hogy mind magyar nyelvű emberek vették körül a családot. Kassayra hagyott 25 forintot, továbbá azt kérte, hogy ha meggyógyul, békével bocsássák el. Miklós és György szolgálja egy-egy dolmányra és mentére való posztót kapott, Szabó János, Szabó András és Her István pedig három-három köből búzát. „Az azzonepeknek az kik keorniulem forgottanak” egy-egy forint és köből búza járt. Az volt az akarat, hogy a ház körüli legényeit csak akkor bocsássák el, ha az esztendejük lejár, a kocsisát fizessék ki, és adják el a lovakat. A szécsi szegény jobbágyoknak pedig osszanak ki egy asztagot (kaszalnyi kéve búzát). További kérése volt, hogy birtokain, Eszenyben, Bezdédén (ma Tiszabездé) és Somoson a polgárok kapjanak egy-egy hordó bort. Az itt leírtak alapján elmondhatjuk, hogy az úrnő hagyatékozásakor mindenkire gondolt.

Bocskay Klára református vallású, és nagyon hívő személy volt. Ebből következik, hogy a végrendelete utolsó pontjaiban külön kiemelte és támogatta a kálvinista hitének segítőt, követőt. Csupán felsoroljuk, hogy kiknek hagyatékozott végakaratóban, a pénzt, búzát, bort személyenként nem részletezzük. Természetesen elsőként a Szécsen élő prédikátor, Thury Boldizsár szerepel, majd a káplánja – valószínűleg több falu lelkészei lehettek, ha ketten voltak. Őt követi a már említett Somossy iskolamester – akire többek közt

egy hordó tavalyi tarcali bort hagyott – a diákjaival. Utóbbiak egy hordó bort kaptak, „hogj ki arulhassak, es poztot vegienek az araual”. Ebből a mondatából következik, hogy a településen már akkor működött iskola, ahol írni-olvasni tanították a gyerekeket! A bezdédi és szerdahelyi (Bodrogszerdahely⁸) prédikátoroknak pénzt hagyott, a már akkor is híres sárospataki iskola diákjainak pedig tíz köből búzát és 16 forintot.

A végrendeletet elolvasva feltűnik, hogy az ilyen okiratban bizonyos megszokott, sőt nagyon fontos dolgok hiányoznak. Elsősorban az ingatlanjainak (kastély, udvarház, falusi birtokrészek, szőlő, erdő stb.) a leírása és hagyatkozása. Bár azt említi, hogy két gyermeke mindenét öröklő, mégis csak arra gondolhatunk, hogy mindezek már korábban szerepelhettek a férje, általunk nem ismert vagy fenn sem maradt végrendeletében. Ugyanígy a fegyverek és az állataik, a tehének, de főként a lovak (hátas- és igáslovak) hiányoznak a listából.

Hiányzik az ékszerek, az értékes női ruhái és egyéb ruhaneműk, a háztartási eszközök és bútorok, az egyéb arany- és ezüstművek felsorolása – ezek mind olyanok, amelyeket egy női végrendeletben elvárhatnánk, és más hasonló okiratokban szoktak is szerepeltetni. A testamentum olvasásakor van egy olyan érzésünk, hogy mindezekről már korábban készülhetett egy olyan összeírás, amelyet külön csatoltak az itt leírtakhoz, még ha konkrétan nincs is róla szó a 36 pont között egyikben sem.

Hagyatékának minden darabját és a pénzét csak a legközelebbi rokonaira és

szolgálóira testálta, kiterjedt távoli rokonságát nem is említette. Ennek talán az lehet az oka, hogy II. Miklós három lánya kikerült a Bocskay famíliából, és teljesen beépült az erdélyi–magyar határon élő férjeik családjába.

Klára pár héttel a végrendelete megírása után, 1586. február 23-án Szécsen elhalálozott. Családja itt állíttatott neki sírlemléket, amelyen egy hosszabb latin nyelvű felirattal örökítette meg tulajdonságait. Takáts Sándor közölte ezt magyar fordításban⁹. Sajnos könyvében sehol sem találunk levéltári vagy könyvészeti hivatkozásokat. De lehetséges, hogy több mint négy évszázad elteltével ez a sírfelirat mára már nem is maradt fenn – templomainkat sokszor átépítették, bővítették, a régi kriptáikat befalazták vagy meg is szüntették. Nem áll a szerzőnek módjában azt felkeresni, személyesen megtekinteni, vagy az idézett mondatot mai, hivatalos és megbízható forrásokkal alátámasztani. Mindentől függetlenül közöljük ezt az átíratot:

„Itt nyugszik nemzetségének nagy dicsősége: Klára, aki tiszta erkölceinek s erényeinek fényét s hírét – melynél nagyobb kincset nemes asszony nem bírhat – mindvégig megőrizte!”

Halálakor nem sejtette, hogy pár év múlva másod-unokatestvére, azaz nagyapja testvérenek az unokája, IV. István, aki korábban Várad kapitánya, majd Bihar vármegye főispánja volt, Erdély választott fejedelme lesz. És ő biztosan gondoskodni fog Klára két gyermekének további sorsáról, életéről.

Jegyzetek

- 1 Géresi Kálmán: Bocskay Klára végrendelete. *Történelmi Tár*. 1878. p. 143–146.
- 2 Ilyen a végrendelet 12. pontja, amelyben az adósaik között mindenféle indoklás nélkül azt írja, hogy tíz-tíz lepedő és abrosz a két gyermekéé lesz.
- 3 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VII. Pest. 1860. p. 238–239.
- 4 Nagy I.: i. m. VII. 1860. p. 551–554.
- 5 Eszeny település ma Ukrajnában (Есень), Szécsopolyánka (Sečovská Polianka) pedig Szlovákiában található, mindkét településen a Csapy családnak (is) volt birtoka ebben a korban.
- 6 Nagy I.: i. m. III. 1858. p. 8–14.
- 7 A Somossy nem biztos, hogy családnév. Lehetséges, hogy csak a Somos nevű birtokukról származó egyént jelölte. Somos ma Szlovákiában: Dricnov.
- 8 Ma Szlovákiában található, neve szlovákul: Streda nad Bodrogom.
- 9 Takáts Sándor: *Régi magyar nagyaszonnyok*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1982. p. 6.

Boros Ernő

A nagykárolyi dendrológiai park krónikája

A kiadvány* kapcsán már előljáróban le kell szögezni: nem él olyan ember a földön, aki dr. Karácsonyi Károlynál alkalmasabb, illetékesebb lett volna arra, hogy a Nagykároly központjában található, Károlyi-kastélyt övező, megközelítőleg tízhektáros kerttel kapcsolatos tudnivalókat összegyűjtse, majd könyv formájában megjelentesse.

Karácsonyi Károly a Babeş–Bolyai Egyetem biológia–földrajz szakának végzettjeként (1964) közel húsz éven át (1969–1988) dolgozott a Károlyi-kastély épületében működő nagykárolyi múzeum botanika szakirányú muzeológusaként. Ez idő alatt hivatali feladatai közé tartozott a kastélyt övező dendrológiai kert gondozásának az irányítása. (A görög *dendrosz* szó jelentése *fa*, a *dendrológia* ritkán használt magyar neve *faismerettan*.) Akkoriban mondhatni minden ott termesztett fát, cserjét, növényt ismert, de a parkbeli vegetáció sorsát utána is figyelemmel kísérte, legújabb könyve megírásának időpontjáig gyakran szolgált tanácsokkal a kert későbbi gondozóinak.

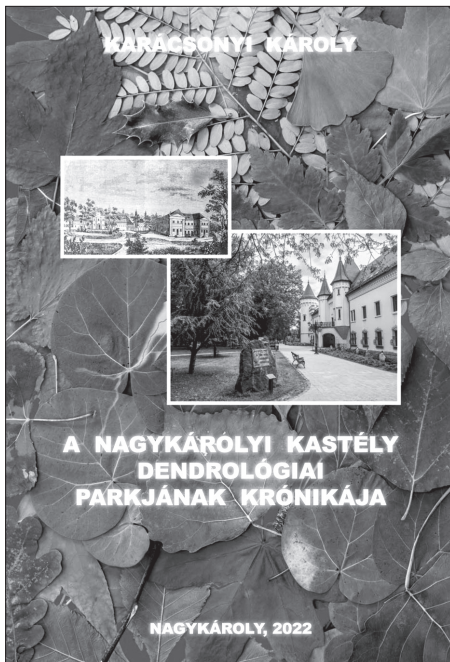
A mostanival együtt immár huszonhárom – egyedül vagy társszerzővel, társszerzőkkel írt – könyve jelent meg. Németországi szaklapokban is publikált tanulmányokat. Ellentété a szobatudósokként emlegetett botanikusoknak, akik négy fal között, könyvek lapjairól vagy képernyőről ismerkednek a növényekkel.

Karácsonyi Károly a *Flora și vegetația județului Satu Mare (Szatmár megye flórája és vegetációja)* című művét 1995-ben adták ki; majd egy évvel később, 1996-ban elnyerte munkájával a Román Akadémia díját a botanika tárgyú szakkönyvek kategóriájában. 1969 és 1988 között, évente úgy ötven alkalommal járt olyan tereputakon, amelyeken feltekerkezhetette Szatmár megye egész területének vegetációját. A természetes élőhelyeiről begyűjtött felsőbbrendű növényekből – a Károlyi-kastélyban ma is tanulmányozható – 22 ezer herbáriumi lapot számláló gyűjteményt állított össze. 1989-ben Németországba költözött, majd sajátos világjárásba kezdett. Társasutazásokra fizetett be, hogy valódi célját minél olcsóbban elérhesse. Mivel szenvedélyes természetbúvár volt, nem az érdekelte az újonnan megismert helyeken, amit az idegenvezetőtől megtudhatott. A csoporttársaitól többnyire elcsatangolt, és olyan, az ember által minél érintetlenebbül hagyott helyeket keresett fel, ahol őshonos növényeket tanulmányozhatott. Így lényegében a hajdani megyejárásból világjárásra váltott. Azt folytatta „nagyban” – a világ öt kontinensére kiterjesztve –, amit idehaza nagykárolyi muzeológusként közel húsz éven át „kicsiben” – Szatmár megye területét lefedve – végzett.

Szatmár megye flóráját és vegetációját mindenkinél jobban ismeri. A világ számtalan, nálunk egzotikusnak számító növényét – egy részük a nagykárolyi kastélykertben is megtalálható – saját élőhelyén tanulmányozta. Közel húsz évig a Károlyi-kastély kertjének



A Károlyi-kastély részlete egy múlt század eleji képeslapon



gondozását irányította. Egész nagykarolyi tevékenysége során szorgalmasan gyűjtötte a helyi, helytörténeti vonatkozású – köztük a kastélykerttel kapcsolatos – dokumentumokat, adatokat, tudnivalókat. Így talán már jobban értjük, miért Karácsony Károly volt a legalkalmasabb személy arra, hogy megírja a nagykarolyi kastélykert krónikáját.

A nemrég megjelent könyv első, *Nagykaroly földrajzi viszonyai* című fejezetéből a vidék geológiai, vízrajzi, éghajlati viszonyait, talajtani adottságait, növényföldrajzát, a területre lehulló évi csapadékmennyiséget, illetve ennek évszakok szerinti eloszlását is megismerhetjük. Felesleges lenne bizonygatni, hogy ezek az adatok a vizsgált téma – ezen belül a parkban található fák, cserjék és egyéb növények telepítése, gondozása, megmaradása – szempontjából milyen különleges fontossággal bírnak, mellette pedig e lapokat a Nagykároly környékéhez köthető személyek is haszonnal és érdeklődéssel forgathatják. A *Néhány szó Nagykárolyról, a Károlyi családról és a kastélyról* című második fejezet csak ráerősít az utóbbi felvetésre, hiszen a város, a grófi család és a Károlyi-kastély múltjába kínál rövid, de lényegre törő betekintést.

Zöld oázis a betonfalak gyűrűjében – írta valaki arról a Nagykároly központjában elterülő, valamivel több, mint tízhektáros parkról, amelyről Karácsony Károly könyvének *A kastélykert története* című harmadik fejezete szól. Már néhány mondat után sejthető, hogy a fő téma iránt esetleg kevésbé fogékony, de kitartó érdeklődőnek a továbbiakban is

színes, helyenként érdekfeszítő olvasmányban lesz része. A szerző ugyanis, miközben kifogásolhatatlan tudományos alapossággal kezeli a témát, nem csupán a hasonló értekezésekben használt megbízható, de kevésbé izgalmas tényfeltáró módszereket veszi igénybe. A tanulmányok esetében a szokásosnál szélesebb perspektívák felől közelít, és miközben új ismeretekkel gazdagodunk, a különféle tudnivalók felfedezésének élményét is megadja nekünk.

Megtudhatjuk például, hogy Móríc Zsigmond Erdély-trilógiájának második, *A nap árnyéka* című kötetében a Károlyi család 1592-ben épült váráról is ír. Pontosabban arról, milyennek látta „a nagy ház és a közeli kert” egyes részleteit báró Károlyi László lánya, Zsuzsanna a 17. század elején. Annak érdekében, hogy minden tekintetben pontos információval szolgáljon, Karácsony Károly nem mulasztja el megjegyezni: „Nehéz eldönteni, hogy az élénk tárt kép teljes egészében az írói fantázia szüleménye, vagy nem. Tény, hogy Móríc Zsigmond trilógiájában egy teljesen korhű képet tár elénk.”

A továbbiakban megtudhatjuk: egy, a Károlyi-várról a 17. században készült – a könyvben is közölt – metszeten az épület előterében jól kivehető ültetvény, illetve bokorszerű növényzet látható. Azonban ha létezett is itt „főleg a haszonnövények termesztésére alapuló kert”, ez „1661-ben kétségtelenül megsemmisült”. Honnan tudhatjuk ezt ilyen pontosan? Evlia Cselebi török világtutató leírása szerint ebben az évben „egy éjjel kétezer tatár bég a nagykarolyi vár alá osont. Miután a települést felgyújtják, megostromolják a várat. Innen erős ágyútűz választott, ezért az erődítményt bevenni nem tudták.”

A 18. század első évtizedében, a II. Rákóczi Ferenc által vezetett többéves szabadságharc idején a Károlyi-vár ura, Károlyi Sándor gyakran volt távol otthonától. Ezekben az években a Károlyi-birtokot jobbára felesége, Barkóczy Krisztina irányította, aki férjének írt leveleiben többször említést tett a nagykarolyi kertről és annak kertészeréről. Beszámoló szerint a kertben már a 18. század elején megjelent a melegágy, illetve „az üveglakkal ellátott építmény”. Termesztettek itt zöldségeket (lencsét, borsót, karfiolt, hónapos retket, articsókát), gyógynövényeket (izsópot, violagyökeret, ültetett mályvát), szőlőt, puszpángot. Ültettek gyümölcsfákat (barackot, birsalmát, szilvát), sőt citrommal is foglalkoztak, amelynek faállományát egy későbbi forrás szerint 390-re szaporították.

Ekkor a várkertben még – a kolostorkertek mintájára – elsősorban haszonnövényeket tartottak, majd hamarosan megkezdődött az egzotikus díszfák beültetése. Károlyi Sándor – aki időközben grófi címet nyert – szintén írt leveleket feleségének, ezekben többször is megemlítette a kertet, amelynek első részletes leírása az 1722-es Nagy-Károlyi urbáriumban maradt fenn. Érdekes módon Bél Mátyás, a neves felvidéki geográfus az 1726–1728-as években kelt feljegyzései alapján az előbbtől némileg eltérő képet fest a kertről, amelynek közepén „halastó, pontosabban: mélyre leásott teknősbékató van, melyet sűrű fakerítés vesz körül, nehogy a kételtűek kimásszanak”.

Még Károlyi Sándorné 1724-ben bekövetkezett halála előtt az addigi „haszonkert” kezdett átalakulni díszkertté, részben arborétum jelleget öltött. 1757-ben Hueber Antal ferences szerzetes a következőket jegyezte le a kertről: „A paliszádon túl van a szép és híres udvari kert, amelynek szinte nem látni a végét. Itt megtalálhatók a legkülönfélébb olasz fák és gyümölcsök, ezen kívül megszámlálhatatlan sok egyéb gyümölcsfa az összes elképzelhető gyümölcsrel. Különféle virágok, amik gyönyörűséges látványt nyújtanak az embernek. Több kút, valamint egy tavacska a teknősöknek és a szükséges konyhakert, valamint veteményes, amiket sokasságuk végett most nem sorolok fel.”

Károlyi József gróf megbízásából a régi Károlyi-vár helyén Joseph Bitthäuser architektus 1792 és 1795 között új, emeletes, barokk stílusú kastélyt épített. Ekkor a szomszédos kert is nagy változáson esett át, kialakításában teljes szemléletváltás érvényesült: tájképi, vagyis angolkert jelleget kapott. A megújult kertről Vályi András 1799-ben megjelent könyvében ezt írja: „számos külső országi fák vagynak [benne – B. E.]”

A *park XIX. századi története* című fejezetéből a következőt tudhatjuk meg: „Míg a XVIII. századi nagykarolyi kertben, majd parkban rendszerint szerepet kaptak a konyhakerti növények is, a barokk kastély építésével egy időben kialakított »angol kertben« erről már nem esik szó. Ugyanis a XIX. század folyamán a veteményes kertet átköltöztetik a park déli részén húzódó, Nagyvárad felé vezető út ellenkező oldalára, ahol még az 1920-as években is üzemel.”

A kastélykert „különleges gondozást igénylő egzotikus növényeiről” ebben az időszakban keletkezett leltárok is

fennmaradtak. 1826-ból mindjárt ket-
tő, amelyek egymástól függetlenül ké-
szültek, és részben eltérők. Íme, mi
mindent termesztettek akkortájt a kas-
télykertben: istenfű, marokkói ciprus,
égi illat, maszlagfa, perui kunkor, kí-
nai hibiszkusz, illatszer jázmin, orvo-
si vagy fehér jázmin, skótvirág, nemes
babér, oleander, rozmarin, fatermetű
kövicserje, enciánbokor, korállbokor,
pompás pálmaliliom, kék golgotavir-
ág; két kaktuszféle, három aloéfaj, ti-
zenhárom muskátlifaj vagy -változat,
kék szerelemvirág, kerti begónia, sár-
kánygyökér, kolokázia, ernyős lilium,
örvös- vagy szobapalka, két krizan-
témféle, kerti szegfű, gyopár, örökzöld
tatárvirág, túlevelű levendula, bíboros
lobélia, rózsás ólomvirág, Kanári-szi-
geteki zsálya, bojtos zsálya, cinerária,
három hamvaskafajta, kék cérnakürt,
kerti sarkantyúka, 230 citromfa, hét
narancsfa, kilenc ananászfű, selymes
boglárka, barátságfű. Az itt felsorolt fa-
jokat – kevés kivétellel – télen üvegház-
ban tárolták. Szabad földbe ültetett fák
és cserjék ebben az összeírásban nem
szerepelnek.

1887 májusában tűzvész tört ki Nagy-
károlyban. Egyes források szerint 260,
más feljegyzések alapján 98 lakóház
égett le. A kastély parkjában is jelen-
tős kár keletkezett. A „kincset érő pom-
pás virágház menthetetlenül odaégett”,
igaz, rövidesen új üvegház épült helyet-
te. A 19. század végén feltételezhetően
több magas dekoratív értékű vagy ritka
faféleség volt már a parkban. Néhány
példa: teltvirágú gesztenye, vasfa, oszt-
rák fenyő, hikoridió fajok.

A *kastély parkja a XX. században*
című fejezetben a szerző megállapítja,
hogy a nagykárolyi kastélykert a szá-
zadfordulón és a XX. század első évti-
zedeiben élte virágkorát; ezt követően
a hanyatlás korszaka következett. 1925
februárjában a parkban ismét tűz pusztí-
tott, amely során a díszes pálmaház
porig égett, a mellette álló, fából épített
ún. magházzal együtt. A két háború kö-
zött a kert növényzetét alig gondozták,
a második világháború utáni években
pedig, az ún. proletkult idején, amikor
a letűnt uralkodó osztály anyagi örök-
ségét is nem kívánatosnak, sőt veszni
valónak minősítették, a fák egy részét
tüzelőnek használták.

1970-ben a város vezetői elrendel-
ték a park faállományának felmérését,
majd 111-féle fás növényt – fát, cserjét
és liánt – vettek leltárba. Néhány a ter-
metesebb, illetve ritkább fafajok közül:
amerikai tölgy, amerikai vasfa, cu-
korjuhar, duglászfenyő, fehér hikoridió,
fekete dió, hegyi juhar, japánakác,

kaliforniai gyantás cédrus, kaukazu-
si szárnyas dió, keserű hikoridió, me-
zei szil, nyugati ostorfa, páfrányfenyő,
platánfa, szívlevelű szivarfa, tiszafa,
törökmogyoró, vérbükk, teltvirágú
vadgesztenye, törpegesztenye, csörgőfa,
sallangos levelű bodza.

1973-ban a városvezetés a park felújít-
ásáról, azaz „a száraz fák eltávolításá-
ról, a csonka és balesetveszélyes példá-
nyok kivágásáról, a sűrű bozótot képző,
értéktelen cserjék kiirtásáról” hozott
döntést. Mivel a munkálatok nyomán
„az itteni növénytakaró sokkal levegő-
sebb lett [...] új, dekoratív fajok beülte-
tése vált szükségessé [...] az itteni fa- és
cserjefajok száma egy évtized alatt több
mint duplájára nőtt.” Ekkor kerültek ide
a máig fennmaradt következő dendro-
lógiai ritkaságok is: háromkaréjú ju-
har, sisakvirág-levelű borostyánszőlő,
kínai papírerfa, ázsiai gyertyán, ka-
réjoslevelű szivarfa, csavaros fafojtó,
kaliforniai dió, japán díszalma, kau-
kázusi gesztenyelevelű tölgyfa, mongol
kutyacserje, óriás tuja. A helyi múze-
um kezdeményezése nyomán 1982-ben
a nagykárolyi arborétumot védett te-
rületté nyilvánították, amit a Román
Tudományos Akadémia is jóváhagyott.
Néhány idős, hatalmas termetű „fama-
tuzsálem” (platánfa, páfrányfenyő) vé-
delme külön hangsúlyt kapott. A nyo-
masztó 1980-as éveket a nagykárolyi
arborétum is alaposan megsínylette,
ráadásul faállománya az 1989. decem-
beri politikai fordulatot követő években
tovább szegényedett. Sőt, az itteni zöl-
dővezet rehabilitációja még azt követő-
en is váratott magára, hogy 2000-ben a
kastélykertet dendrológiai parkká nyil-
vánították.

Románia 2007-ben csatlakozott az
Európai Unióhoz, így pedig lehetővé
vált az, hogy az impozáns Károlyi-kas-
télyt uniós pénzen felújítsák, majd az
ezt övező dendrológiai park rendbeté-
tele és fejlesztése is napirendre került.
„Megindult az arborétum faállományá-
nak fokozatos cseréje, és főleg a ma-
gas dekoratív értékű fákkal, cserjékkel
való gazdagítása [...] évenként számos
hazai, valamint külföldi – olasz és ma-
gyarországi – értékes ültetőanyag ér-
kezett”. Az 1925-ben leégett pálmaház
helyett 2013-ban új üvegház épült,
amelybe más kontinenseken őshonos
növényfajokat is telepítettek. Néhány
példa: kivi, kamélia, vörösödő végzet-
fa, japán szentfa, kenderpálma; ma-
rokkói zanót, ólomvirág, mirtuszfüge,
kocsonyapálma, argentin pillangófa,
kék golgotavirág, frangipánifa, merev
kefevirág, déli bunkóliom, ausztrál
serlegpáfrány, pénzlevelű eukaliptusz,

rozmaringlevelű selyemtölgy. Időköz-
ben az üvegház a helyi diákok termé-
szettudományos képzésében is fontos
szerepet kapott.

Idézetek Karácsonyi Károly könyvé-
ből: „A nagykárolyi dendrológiai park
10,3 hektárnyi területén a közelmúltban
mintegy 1500 fás növény került felleltá-
rozásra. Ezek közül a legnagyobb mére-
tű példányok száma, amelyek minden
kétséget kizáróan egy évszázadnál idő-
sebbek, mintegy 90-95-re tehető. A leg-
öregebb fák – mintegy 30 egyed – még
a XIX. században lettek ide beültetve.
[...] A fás növényzetet 268-féle fa-, cser-
je- és liánfaj, valamint ezek termés-
zett változatai képviselik. [...] Jelenleg a
parkban leggyakrabban előforduló fák
az amerikai ostorfa, vadgesztenye és
főleg a mezei és a hegyi juhar. A fajok
legtöbbje külföldi eredetű, egzotikus,
de nem hiányzik a hazai flóra néhány
jellegzetes képviselője sem. [...] A park
fái és cserjéi között számos (termesz-
tett) dendrológiai ritkaság látható, ami
másként fogalmazva azt jelenti, hogy
az ország többi arborétumában vagy
akár botanikus kertjében is csak elvét-
ve található.”

*A legnagyobb méretű
példányok száma,
amelyek minden kétséget
kizáróan egy évszázadnál
idősebbek, mintegy
90-95-re tehető.*

Könyvének befejező részében a szer-
ző életközösségként írja le a dendrológi-
ai parkot, amelyben képzeletbeli körsé-
tára is elviszi az olvasót. Miután a város
központi részén elterülő „zöld oázis”
szerepéről és jövőjéről értekeznek, közli
az itt található fák és cserjék (eseten-
ként színes képekkel illusztrált) pontos
listáját, valamint a könyv megírásához
felhasznált bőséges bibliográfiát.

A tudomány elvárásainak minden
szempontból eleget tevő, 70 reproduk-
cióval illusztrált kiadvány könnyen
érthető nyelvezetének köszönhetően
laikusok számára is hozzáférhető és
könnyen fogyasztható. Az itt felsoroltak
természetesen csak kis hányadát képe-
zik azoknak az információknak, ame-
lyek miatt Karácsonyi Károly könyvét
érdemes áttanulmányozni.

* Karácsonyi Károly: *A nagykárolyi
kastély dendrológiai parkjának króniká-
ja*. Nagykároly, 2022.



„A mai napig nem tudtam leszállni a gólyalábról”

Beszélgetés Rumi László báb- és utcaszínházi performerrel, rendezővel

A szabad játék örömforrás és egyfajta létezési forma. A kisméretű bunraku bábo- és a hagyományos árnyfigurák, amelyek a Rumi László által rendezett *Árnyak színháza* című előadás szereplői, mondhatni Ofélia égi játszótársai. És a színpadi téren túl az izzó képzelet, az egymásba pörgő világok és a tündöklő varázsmókák különös figurái, akik a mesék hetedhétországából érkeznek meg az idős sűgőnő otthonába. Az általuk teremtett téridőkben, az életmese különböző dimenzióiban bejárják az egyetemes bábörténet kultikus helyeit – például Karagöz és Maugli hazáját –, majd Ofélia vezetésével világjáró kalandokra indulnak, utána pedig következnek az égi mezők különös helyszínei. Vad és bátor lendülettel, a föld feletti utazások bűvöletével barangolják be a mágia világát, ahonnan már nem tudnak visszaszállni, azaz ismét leszállni a földre. Akárcsak az őket megalkotó rendezőjük, aki bevallása szerint nem tud leszállni a gólyalábról. Ahol varázspálcájával megérinti a gyermeki fantáziát, ott a játék csodája is megmutatkozik. Ő maga is közel hajol az éghez, felemeli a csodálkozó gyermekeket, és elrepül velük az ott és akkor történő, élő és rögtönzött legendákba. Vagy az univerzális, végtelen mesékbe, ahol a különös árnyak, Ofélia társai részt vesznek a belső utazásként is kódolható rejtélyes történetben.

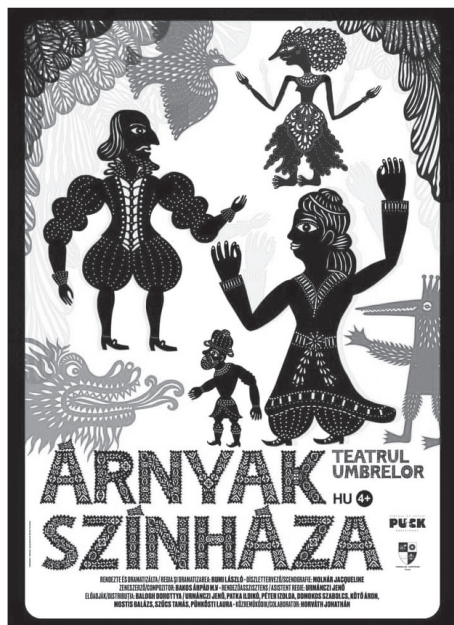
Az *Árnyak színháza* gyermekelőadás története egy kisvárosban játszódik, az események főszereplője Ofélia kisasszony, aki színházi sűgőként dolgozik. Ám egy napon a színház megszűnik, a színészek szétszélednek, és Ofélia magára marad. Magányában egy este árnyak látogatják meg: az általa jól ismert szerepek és szereplők árnyai. Ofélia játszani kezd velük, és sorra felleveníti a régi előadások hangulatát.

A bábművészet és a bábörténet jelentőségéről, illetve szerepéről az előadás rendezőjével és dramaturgjával, a Blattner Géza-díjas Rumi Lászlóval beszélgettem el.

– Milyen kihívásokat jelentett ez a darab, és hogyan sűrűsödik benne mindaz, ami lényeges a bábról, bábörténetről és bábművészetéről?

– Minden valamire való téma kihívást jelent a rendezőnek. Ami nem jelent kihívást, azzal nem érdemes foglalkozni. Ennél a mesénél az a beugratás, hogy Michael Ende *Ofélia árnyszínházáról* beszél, és így könnyen adódik az a megoldás, hogy akkor készítsünk árnyszínházat. Igen ám, csak hogy mindjárt a következő pillanatban a kérdés elég szigorúvá válik. Milyen árnyszínházat, milyen formát adjunk ezeknek a kóborló árnyaknak, akik képesek átváltozni egyik formából a másikba? Hogy ne is beszéljünk a mese végéről, amikor Ofélia kisasszony a mennyországban folytatja színházi tevékenységét. Szóval alaposan fel van adva a lecke.

– „A bábót dróttal és kézzel mozgattuk, felöltöztettük, kipingáltuk, hajlékonyá tettük izületeit, vér helyett eleven képesóval töltöttük meg belsejét. Indiában külön szobában nevelték, etették-itatták, bizonyos idő múltán férjhez is adták, lakodalmi körmenetben vitték végig a város utcáin, papok kíséretében. Egyiptomban eltemették és meggyászolták. Görögországban a halott kislány mellé fektették. Az eskimók főkabundácskába burkolják, hogy valahogy meg ne fájzzék. Mosolyoghatunk ezeken a bájos együgyűségeken, de azért mi is hasonlóan cselekszünk. Ha egy szobába toppanunk, melynek díványán baba ül, úgy érezzük, hogy nem vagyunk egészen





Rumi László bábszínész

egyedül. Őseinket kísérte minden koron át. A katakombákban épp úgy ráakadunk, mint ma, a villannyal világított gépkocsik falain. Hiszünk benne, ugyanazzal a játszi csökönyös csecsemő-ravaszsággal, akár az őseink – írja Kosztolányi Dezső. A különböző árnyak, amelyek meglátogatják Oféliát, a világirodalom klasszikus meséiből és hagyományos bábszínházzaiból érkeznek. Például Karagöz figurája is, aki a sámánizmus világából származik, és az árnyjáték különböző formáit is megidézi. A darab így az egyetemes bábtörténetre is reflektál. Hogyan lehetne néhány mondatban összegezni a bábok és a bábművészet eredetét?

– Ende csak annyit mond: „Eljátszották a világ legszebb komédiáit és tragédiáit.” Ezzel a mondattal tulajdonképpen nagymértékű szabadságot ad az interpretálóknak. A rendezőnek meg kell hoznia a döntést arról, hogy milyen meséket mutatnak be az előadás keretében, attól függően, hogy milyen korú gyermekeknek játsszák az előadást. Hiszen a Hamlettől Hófehérkéig elég tágas a kínálat. Ezért döntöttünk úgy, hogy a közismert Maugli-történet mellett megidézzük a világ tradicionális árnyszínházait egy-egy jelenet erejéig. Megjelenik a komikus Karagöz figurája, valamint a tradicionális kínai és indonéz árnyjátékfigurák is felbukkannak. Tehát így fordítottuk le az írói instrukciót az árnyszínház nyelvére, miszerint „eljátszották a világ összes tragédiáit és komédiáit”. Számomra a bábművészet egyrészt sok-sok ezer éves, másfelől azt is a bábművészet kategóriájába sorolom, amikor egy kisgyermek négy-öt kavicsal, gyufásdobozzal

hosszabb ideig eljátszik, és megteremt magának egy univerzumot, egy saját világot, egy öntörvényű zugocskát, ahol csakis a saját törvényei érvényesülnek, kizárva a külvilági káoszt. Minden eleven, él és mozog, amit megmozgatunk.

„Azt is a bábművészethez sorolom, amikor egy kisgyermek négy-öt kavicsal, gyufásdobozzal eljátszik, és megteremt magának egy univerzumot.”

– Az Árnyak színházának a története több dimenzióban és síkon zajlik, az élet és a halál nagy kérdéseit is érinti. Miután a halál is meglátogatja Oféliát, az árnyak ismét megjelennek – talán ezért is alkot sajátos víziót a darab az életről, a halálról és a szeretetről. Hogyan látja mindezt a rendező?

– A többféle értelmezést kínáló mese tartogat még egy másik csavart is a végén, hiszen a mennyei színházban csak a már megismert árnyak fogadják újra Oféliát a következő szavakkal: „Megismersz minket? Mi vagyunk a te fogadott árnyaid. Neked köszönhetjük, hogy nem kellett gazdátlanul bolyonganunk a világban.” És aztán minden kezdődik elölről, mert így folytatják a mennyei komédiások: „Ofélia, kezdődik az előadás.” És az idő sűgönő tudja a dolgát, és elfoglalja a helyét a világegyetemben.

– Közel áll a gyermeki képzelet gazdagságához az, ahogyan a megjelenített mese – sajátos lendülettel és derűvel is akár – elbeszéli, megjeleníti, illetve sűríti a drámai fordulatokat és bonyodalmaikat. Talán ez teszi könnyűvé, játékosá a darab súlyosabb csomópontjait és üzenetét is. Hogyan talált rá erre a könnyed, harmonikus és sziporkázó formanyelvre?

– Az úgynevezett játékos formanyelv kialakításához mindig játékos kedvű csapattársakra van szükség. Ha jó a stáb, nyitott szívű és jó gondolkodású, utána már minden könnyebben megy. Az a titok nyitja, hogy egy húron kell pendülni a tervezővel, a zeneszerzővel, és ami a legfontosabb, a színészekkel. Itt Kolozsváron nagyon jó volt dolgozni.

– A Mamó és a Végtelen történet írója, Michael Ende meséje alapján Kárpáti Péter is írt egy Ofélia árnyszínháza című megható életmesét, amelyben az árnyszínház a maszkos és sziluettjátékokat képezi. Rumi László Árnyak színházához hogyan kapcsolódik Ende életmeséje?

– Az Árnyak színháza című előadásunk tökéletesen (le)követi Michael Ende meséjét.

– Ha Ofélia figuráját és a köréfonódó történet lehetséges revelációit górcső alá vesszük, akkor ez az életmese a főhős belső utazásaként is értelmezhető, amely által az egyén eljuthat az egón túli önmagasság dimenziójába, közel a Selbstehez, amelyet többnyire mélyenként is megjelölnek. Az árnyak és az árnyékok, akiket befogad Ofélia, Carl Gustav Jung szerint tudatunk elnyomott, tudat alatti részéhez tartoznak, amely a tudatos énünk, az ego elől elrejtve létezik. Az árnyak megszelídítése vagy az ego felszabadítása a mesékben gyakran a sárkány legyőzésével történik meg, vagy azzal, ha a hős sikeresen küzd meg saját árnyékával. Az Árnyak színházában ez a győzelem önismerteti út is lehet akár, és bizonyos szinten ez történik: Ofélia szabadon enged az árnyakat. Ha az árnyék olyan belső tulajdonságok elnyomását is jelenti, amelyekről az ember nem akar tudomást venni, az könnyen válságot okozhat – ezért ennek a belső utazásnak az egyik célja lehet az árnyékok, árnyak felfedezése vagy újra felidézése. Ide tartozik az a kérdés is, hogy vajon az árnyakat kapcsolhatjuk-e az archetípusok világához, és ha igen, milyen lehetséges archetípusokat idéznek meg? Marie-Louise von Franz is kiemeli őket Az árnyak és a gonosz a mesékben



Jelenet Az árnyak színháza bábelőadásból. Oana Pop felvétele. Kép: Puck Bábszínház

című írásában, és több mese alapján tárja fel az árnyék mibenlétét. A mítoszok és mesék is gazdag tárházai az archetipikus kincseknek. Itt talán még releváns, hogy nemcsak a karakterek képviselhetnek valamilyen archetípust, hanem a helyszínek és a cselekményszál is. Ha felidézünk az Árnyak színháza című előadás szüzességét és a helyszíneit, a darabnak milyen lehetséges archetipikus olvasatára találhatunk rá?

– Szeretem és gyakran alkalmazom is az archetípusokat a munkáimban. De ebben az esetben nem törekedtünk tudatosan ezek használatára, mert ösztönösen úgy gondoltam, hogy előbb-utóbb mindenfajta archetípus képviselteti magát a történetben. És így is lett. Előadásunkban felfedezhetjük a katonát, az ifjú hőst, az ártatlan szerelmeseket, de nem egy jeleneten belül, hanem elosztva a különböző rövid történetekben. És aki mindezeket összefogja és értelmezi, egy csokorba rendezi, az a bölcs öregasszony, maga Ofélia, a történet főszereplője.

– *Szintén Jung jegyzi meg, hogy a tündérmesék a legegyszerűbb és legtisz-*

tább leképeződései a pszichében lakozó archetípusoknak. Vajon lehetne-e az Árnyak színháza című bábdarabot tündérmeseként is értelmezni?

– El tudom képzelni, hogy valaki tündérmeseként is értelmezni tudja ezt a történetet. Én nem törekedtem erre.

– *Milyen fontos állomások voltak, vannak Rumi László alkotói világában, és mit jelent Rumi Lászlónak a báb és a bábba vetett hit?*

– Egészen huszonöt éves koromig, amíg nem találkoztam a bábszínházzal, furulyázással, képzőműves dolgokkal és amatőr színházzal töltöttem az életemet. Aztán jött a kecskeméti Ciróka Bábszínház, és kiderült, hogy a bábszínház annyira összetett, hogy mindezeket magába foglalja. Akkor és ott magamra találtam, és elkezdődött az új életem. Engem is magával ragadott a tárgyakat megelevenítő teremtés csodája. Ha gyermeki tisztasággal és nyitottsággal nyúlunk a tárgyakhoz, akkor minden el kezd mozogni, és a mozgás által életre talál. Aki egyszer megéri ezt a csodát, az animáció, a megelevenítés csodáját, az függővé válik. Én ebben a függőségben élek harminc éve.

– *A szabad játék örömforrás és létezési forma. Mit jelent Rumi Lászlónak a gyermeki én és a bábjáték kapcsolata? És mit jelent neki a (báb)játék?*

– Ebben a szép, új és modern világban a technika komoly támadás a gyermeki kreativitás ellen. A digitális kütyükkel készen kapott képeket kínálnak a gyanútlan és felcseperedő nemzedék számára. És úgy tűnik, hogy ez az elementáris játékkedv, amely mindig is jellemezte a gyermekeket, most irányítás alá kerül, elsatnyul és visszafejlődik. Ne legyen így! Nagy a felelőssége a felnőtteknek, a szülőktől kezdve az az animációs filmkészítőkön át a bábszínészekig. Mindenkinek nagy a felelőssége. A pedagógusokat is beleértve. A magam számára azt a célt tűztem ki, hogy bármilyen előadásban a lényeg, hogy azt sugallja: milyen jó játszani a formákkal, a bábokkal és a zenével. Az egésznek a játék örömét kell sugalmaznia. Mert ha a játék öröme elsatnyul, elsikkad, eltűnik, az emberiség lehúzhatja a rolót.

– *Rumi Lászlóra jellemzők a formabontó megoldások és a sziporkázó látványvilágok. Az Árnyak színháza című*



Az árnyak színházának főszereplője Ofélia kisasszony, aki színházi sűgőként dolgozik. Oana Pop felvétele. Kép: Puck Bábszínház

bábdarabban történt-e formabontó játékok?

– Ebben a játékban nem törekedtünk kifejezett formabontásra. Hiszen egy kis méretű bunraku bábót és hagyományos árnyfigurákat használunk, amelyeket élő zenével kísérünk az előadásban. Talán éppen ez adja egy darab frissességét, hogy a már ismert, hagyományos elemeket milyen módon keverjük össze az előadás szövetében.

– „A neves bábrendező [...] a karneváli forgatagban mindig megmutat valamit abból a jóízű, szókimondó, a pillanat varázsában és a valóságban létező, a nézőkkel folyamatos és élő kapcsolatban álló vásári komédiázásból, amelyben évszázadok tapasztalatát sűrítették össze. Nem tudni hogyan, de mintha Rumi László sok évszázad vándorkomédiájának tapasztalatait hordozná a zsigereiben. Persze volt idő, amikor Kovács Gézával és Pályi Jánossal vásári bábjátékosként járta a világot: íme, a három garabonciás. Mondhatjuk, hogy a vásári komédiások, az utcaszínház nagy öregei közé tartozik, ha nem volna örök fiatal. [...] A recept látszólag

egyszerű. Végy három gólyalábast, három kalapot, egy nagylábat, egy rudat és egy széket. Egy poros kötele. És a közönséget. Már indulhat a varázslat. Ámulatba ejtő, ahogyan a gyerekek és a felnőttek azonnal belemerülnek a játékba” – írja önről Ölbei Livia a Karneváli komédiások című cikkében. Ön báb- és utcaszínházi performer, rendező, dolgozott zenészként a Ciróka Bábszínháznál, és közben vándor játékmesternek vallja magát. Mit jelent ez a sajátos játékmesterség? Mit jelent a (báb)világ játékmesterének lenni akár zenészként a 21. században?

– Szerencsésnek mondható, hogy mindjárt a pályám elején Pályi Jánossal és Kovács Gézával megalakítottuk a Maskarás Utcaszínházi Együttest. Ez a színházi forma közvetlen és személyes kapcsolatot feltételez a közönséggel. Derűsen és pontosan kell improvizálni, mindig résen kell lenni, mert bármi megtörténhet. És meg is történik. Nincsenek előre megfontolható, jól kipróbált helyzetek, mint a kőszínházban. És ez rendkívül frissen tartja az ember kreativitását. A mai napig nem tudtam leszállni a gólyalábról.

– Legendás bábdarabok rendezője, csak hogy néhányat említsek: Világ-szép nádszálkisasszony, Mirkó királyfi, Vadhattyúk, Vitéz Kukorica János históriája, A rút kiskacsa, Csillaglépő Csodaszarvas, Mátyás király és a kolozsvári bíró, Játék a ritmussal, és még sorolhatnánk. Olyan kortárs magyarországi írókkal is együtt dolgozott, mint Dániel András, Bertóti Johanna, Lackfi János, Kaszás Villó vagy Szálinger Balázs. Hogyan látja ma több év távlatából ezeket a bábdarabokat, milyen együttműködni írókkal és más kortárs művészekkel?

– A rendező legfontosabb feladata, hogy jól rakja össze a stábot. Mindig is arra törekedtem, hogy a kortárs dzsessz- és népzene-szerekkel, képzőművészekkel és meseírókkal eleven kapcsolatom legyen, és természetesen a gyerekeimmel is, akik naprakészen, intenzíven szállították a legjobb témákat. Mert ez a bábszínház egyik sajátossága, hogy sokféle kreatív művész együtt gondolkodása és együtt játszása adja ki a csodás végeredményt. Amit elértem és megvalósíthattam a rendezői pályafutásom alatt, az mind a játékos kedvű művészbáráimnak köszönhető.



Kiss Borbála, Szabó Dávid,
Turzai Zoltán

Sipos Ferenc, Magyarlapád Szikra Ferkója

Magyarlapád múltja

M

agyarlapád község Nagyenyedtől 10 kilométerre helyezkedik el. „A »Lapád« helységnevé¹ a magyar lapu növénynév származéka. Lapuval benőtt helyre utal. A »Magyar« előtag a lakosság nemzeti-ségével kapcsolatos.”² A község hét faluból áll. „Közülük kettő: Magyarlapád és Magyarbece magyar lakosságú. Négy faluban: Fugadon, Vadveremben, Asszony-népén és Kisaknán a XXI. század elején csak románok élnek. A hetedik falu, Bagó jórészt ugyancsak román népességű, kis létszámú magyar kisebbséggel. A község területén a magyarok mind református vallásúak.”³ A községek mindegyikét megemlítették már középkori oklevelekben is, „Lapád már 1030 és 1038 között királynői adomány tárgyát képezte.”⁴ A község falvai évszázadokon át szőlőt műveltek, és bort készítettek.⁵ „Magyarlapád Gizella királynőnek udvari birtoka volt. A »Vár« hegyén lévő erdőt »Asszonyerdejének« nevezik a lapádiak. Ezen régi elnevezés megfejtése a következő: »Az Árpád-korban ugyanis a királynét Asszony-nak nevezték.«⁶ Ezt az elnevezést megőrizte a Magyarlapádi magyar nép. Nemzedékről nemzedékre szállt ez a régi elnevezés.”⁷

Magyarlapád napjainkban is hagyományörző Maros-Küküllő vidéki falu. „A Maros-Küküllő vidéki táncdialektus területén három kisebb zóna körvonalazható: nyugati, középső, keleti. Magyarlapád a nyugati dialektushoz tartozik.”⁸ Hagományait nem csupán a földművelés és a szőlőtermesztés révén őrzi meg, hanem tárgyi néprajzában és szellemi néprajzában aktív művelésében is.

A magyarlapádiak ismerik a helybéli népviseletet, a fiatalok napjainkban is népviseletben konfirmálnak. Ahogyan ez más néprajzi tájegységre is jellemző volt, a falubeli lányok konfirmáció előtt

pántlikát fontak a hajukba, konfirmáció után pedig pártát viseltek. A házasságkötés után az újdonsült menyasszonynak a faluban is bekötötték a fejét, tehát pártáját kendőre kellett cserélnie. A nők koráról a viselet színe is árulkodott, hiszen az idő múlásával egyre sötétebb színeket viseltek. A női viselethez képest a férfiak ruházata kevésbé volt változó.

A falu közösségének épített örökségét is igyekezett megőrizni. A falu műemlék templomát 2022-ben újítták fel, de nagy gondot fordítottak arra, hogy a javítási munkálatok során ne sérüljön a templom belső tere. A kazettás mennyezet elemeit a javítás idejére levették, majd restaurálás után visszahelyezték a felújított templomba. A restaurációt Vincze Attila, a Kolozsvári Magyar Opera díszlettervezője végezte. A templom épületével együtt a templom főbejárata előtti szakállszárítót⁹ is felújították.

A fából készült szakállszárító mellett faragott bejárat fogadja a templomba érkezőket. A főbejáratot festett népi elemek díszítik. A templom főbejáraához hasonlóan a másik szakrális tér, azaz a temető kapuja is faragott, népi elemekkel ékesítették. A hasonló külalak is szimbolizálja a két tér szentségét, fontosságát és a kettő összetartozását.

A templom belső terét nemcsak a kazettás mennyezete, hanem az ablak fölött olvasható bibliai idézet is egyedivé teszi. A falubeli asszonyok varrottasai meghittebbé, otthonosabbá teszik Isten házát.

„Magyarlapádon is, miként a legtöbb faluban, a gyermek szinte észrevétlenül, »báméskodva« sajátította el képességeinek megfelelően a táncokat.”¹⁰ Ezt a kistánc során tudták elsajátítani, amelyet a konfirmáció előtt álló nemzedék rendezett meg vasárnaponként és egyéb ünnepnapokon. A nagytáncban a konfirmációtétel utáni nemzedék vehetett részt. „Magyarlapádon

„Magyarlapádon is,
miként a legtöbb
faluban, a gyermek
szinte észrevétlenül,
»báméskodva«
sajátította el
képességeinek
megfelelően a táncokat.”



A csapat tagjai Kiss Csongorral

kezeseknek nevezték a táncrendező bizottság tagjait. A kezesek táncon kívüli feladata volt a hatósági engedély beszerzése, valamint a zenészek megfogadása és a tánchely bérlésének intézése.¹¹ Táncalkalmak voltak a falu életében: keresztelő, konfirmálás, sorozás, lakodalom, fonókaláka, aratókaláka és ünnepi táncalkalmak.¹²

Napjainkban a szellemi népi örökség a Pirospántlikás zenekar és a Csegely zenekar működése révén teljeseedik ki. Jelenleg a Pirospántlikás zenekar tagjai: Sipos Ferenc, Szilágyi András Levente, Turzai András, Oniga András. Ez a zenekar alakult meg elsőként a faluban, megalapítói: Sipos Ferenc prímás, Szilágyi András Levente brácsás és Molnár-Feri Márton nagybőgős. Interjúalanyaink elmondása szerint a zenekar megalapításának az ötlete akkor született, amikor hétköznapi hősünk, Sipos Ferenc egyetemi hallgató volt. Az együttes a nevét Szakács Ida tanítónőtől kapta. Az adta a névadáshoz az ihletet, hogy a zenészek abban a korban piros színű pántlikát kötöttek a hangszerek

végére¹³ – a zenekar tagjai a hagyományhoz híven napjaikban is hasonlóan cselekednek.

A Csegely zenekar tagjai a fiatalabb nemzedéket képviselik. 2019 januárjában alakult meg a Pirospántlikás utánpótlásaként. A tagok: Boros Zsolt Roland hegedűs, brácsás, Kis Ágnes hegedűs, brácsás, Kiss Borbála hegedűs, brácsás, Kiss Csongor bőgős, Kiss Gergely hegedűs, bőgős, Székely Bianka Leila hegedűs.

A zenét a zenekarok elsősorban a Magyarlapádi Hagyományörző Néptánc-együttes számára húzzák, de egyre gyakoribb jelenség, hogy a falu népe is táncrendre kerül a zenés-táncos alkalmak során. A tánccsoporthoz 1991–1992-ben alakult meg, kezdetben az volt a cél, hogy a magyarlapádi táncrendet színpadra tudják vinni.¹⁴

A táncot 1998 óta szervezik meg évente, és ez talán a falu legdinamikusabb hete. Az első tábor még csupán háromnapos volt, a következő viszont már egy hétig tartott. A hagyományhoz híven a néptánc-, népdal-,

hangszeroktatással és kézműves foglalkozással eltöltött hét gálaműsorral zárul, ahol minden résztvevő bemutatja azt a tudást, amit a tábor ideje alatt megszerzett.

„Magam sorsa felől”

Hétköznapi hősünk, Sipos Ferenc, 1962. február 27-én született Magyarlapádon. Ebben a fejezetben bemutatjuk őt a vele készített interjú alapján.

Sipos Ferenc úgy érzi, hogy gyerekkorában mindenre volt idő, nem a mai rohanó világ tempója szerint éltek egykor az emberek – ahogy megfogalmazta: „nekünk a gyerekkorunk nagyon hosszú volt”.¹⁵ A vidéki gyerekeknek megszokott volt a játékidő, de mellette a fizikai munkával – például az állatokról való gondoskodással – eltöltött idő is.

Szeretett olvasni, de családtagjai ezt látván munkára fogták, mondván, „Feri megint lustálkodik.”¹⁶ Gyerekként nagyon szerette a frissen száradt széna illatát, ezért a szénagyűjtés volt az egyik kedvenc foglalkozása. „Amikor küszködött a világosság a sötétséggel”, szívesen kelt, hogy álljon a tehének előtt, hogy ne mozogjanak, amíg megrakják őket szénával.¹⁷ Édesanyja szerint rossz gyerek volt, ezért két éves korában, amikor nem fogadott szót, a varrógép lábához kötötték. Elmondása szerint legtöbbször szófogadó volt, hisz minden dolgát elvégezte, bár mindig az volt számára az első, hogy a falu többi gyerekével együtt játsszon.

A tánccsoporthoz 1991–1992-ben alakult meg, kezdetben az volt a cél, hogy a magyarlapádi táncrendet színpadra tudják vinni.

Gyermekként állatorvos szeretett volna lenni, mert az állatok közelségében nőtt fel, ezért nagyon megszerette őket. Az volt a vágya, hogy felnőttként gyógyítani is tudja őket.

Kovács Gábor matematika szakos tanár hatására ez az elképzelése megváltozott. Nyolcadikos korában kezdett el érdeklődni a matematika és a fizika iránt. Ez az érdeklődése megmaradt középiskolás éve alatt is. A Kollósvári Műszaki Egyetemen folytatta tanulmányait, ezen belül a Villamosmérnöki Karon. Nagyenyeden kezdte szakmai pályafutását, öt évig robotokat tervezett.



A felújított szakállszáritó

Élelmiszeripari kihívásokkal a cukorgyár alkalmazottjaként találkozott. Ez a tízéves munkatapasztalat arra serkentette, hogy második egyetemként Nagyszébenben elvégezze az Élelmiszeripari Kart. E kettős képzettséggel napjainkban az általa Magyarlapádon megalapított Biomilk tejfeldolgozó üzemet vezeti.

Civilként 2009 óta főgondnoki és presbiteri tisztséget tölt be a Magyarlapádi Református Egyházközségben. A közösségi élet aktív tagja, és amint ezt már megemlítettük, a Pirospántlikás Együttes megalapításában is részt vett. Kedves emléke népzeneesként az, amikor a bethlenszentmiklósi Kati néni Küküllőváron egy vendégség alkalmával megtanított neki egy éneket, de 15 évre rá, amikor a néni felhívta telefonon, kiderült, hogy már nem emlékszik erre az énekre. Megígérte a néinek, hogy újra ellátogat hozzá, hogy felelevenítse azt a dalt, amit egy árok partján tanított meg neki, amikor zeneszakként kint, a templom közelében várták meg a násznépet.

A Pirospántlikás Együttes és a hozzá közel lévő táncegyüttes megalapította az Ethnika Kulturális Alapítványt. Sipos Ferenc lett az alapítvány elnöke, majd később különféle pályázati lehetőségekkel is élni tudtak.

A helyi iskola, az Ethnika Kulturális Alapítvány és a település egyházközsége

összefogott annak érdekében, hogy megalapítsa a faluban a szórványkol-légiumot 2016-ban. „Egy ember soha nem tud igazába, egy szál magában közösségi munkát végezni, hacsak nem valami nagy szupertehetség vagy zseni, ha nincs körülveve egy olyan lelkes csapattal.”¹⁸ Sipos Ferenc nem önmagát tartja hősnek, hanem a közösség érdekében tevékenykedő lelkes csapatot, az eddig elért eredményeket is közös sikereknek tartja. Motiváló erő számára a család és a helyi közösség.

Sipos Ferenc ismerősei tükrében

Ebben a fejezetben arra igyekszünk rávilágítani, hogy a hősünk által is említett „lelkes csapat” tagjai hogyan vélekednek róla, milyen tevékenységek, érdeklődési körök, közös célok fűzik őket hősünkhöz.

Első interjúalanyunk báró Bánffy Farkas volt, aki a Magyarlapád szomszédságában lévő Fugadon földbirtokos. Egyetemi tanulmányai után visszaköltözött fugadi birtokára, de már ezt megelőzően is részt vett a magyarlapádi közösségi életben. A közösségi célok megvalósításában aktív szerepet vállalt, kicsit bennfentesként, kicsit pedig külső szemlélőként is képes rálátni a magyarlapádi közösség mindennapjaira. Bánffy Farkas úgy látja, hogy a közösségi munkát Magyarlapádon nem egy egyén, hanem egy összetartó közösség végzi, valójában az egész falu népe tesz a közösségért. Szorgos emberek, hiszen „itt mindenki valamit csinál”.¹⁹

**Borbándi András
a tettek embereként
jellemzi hősünket,
akinek munkássága
az egyházközség fejlődése
révén is tetten érhető.**

Borbándi András lelkész Sipos Ferencről mint főgondokról és presbiterről beszélt. Egy gondolat erejéig kitért arra is, hogy mennyire szerteágazó a közösségi élete. A hősünket a lelkipásztor keresztyén embernek tartja, aki saját elmondása szerint önként közeledett az egyház fele, „mert azt vallja, hogy az egyház nélkül és Isten nélkül nem lehet. Ezért vállalt tisztséget és szolgálatot az egyházunknál [...] és olyan színvonalú főgondnoka, hogy nagyon sok minden nem lenne az egyházunkban

ma, hogyha ő nem lenne.”²⁰ Borbándi András a tettek embereként jellemzi hősünket, akinek munkássága az egyházközség fejlődése révén is tetten érhető.

Szilágyi András Levente ifjúkori barátja hősünknek, jelenleg a Magyarlapádi Általános Iskola matematika szakos tanára. Hősünkkel együtt alapította meg a Pirospántlikás zenekart. Úgy véli, Sipos Ferenc jelleme hasonló Méhes György Szikra Ferkójához, mivel minden akadállyal megküzd, és ő adta „a szikrát” néhány közösségi projekthez. Elmesélte, hogy 1988-ban volt az első lakodalom, amelyen a zenekar részt vett. Legmeghatóbb emléke népzeneesként, hogy főhősünk nagypapja, Sipos Márton egy 1958-ban kiadott könyvben közölt egy népdalt. A második tábor alkalmával, 1999-ben Sipos Márton elénekelt tovább két szakaszát is az 1958-ban kiadott népdalnak.

Turzai Zsolt édesapja, Turzai András jelenleg a Pirospántlikás zenekar tagja. Turzai Zsolt gyerekkorától ismeri a magyarlapádi táncrendet, így a tánctáborokban már oktatóként is részt vett. A *Hóhányók* zenekar tagjaként könnyűzenét ad elő. A Magyarlapádi Általános Iskola testnevelés tanára. Fiatal helybéli értelmiségiként a következőképp látja Sipos Ferenc munkásságát: „pozitív az, amit ő csinál [...] az, hogy ő van, és hogy segít, az borzasztóan örömteli, meg kell becsülni, és mindig meg kell köszönni azt, hogy ő van nekünk, és tud segíteni.”²¹

Székely György munkatársa, illetve a népi hagyományörzés aktív művelője néptáncosként. A tánccsoport tevékenységének koordinálásával foglalkozik. Ismeri a magyarlapádi népi kultúrát, ezt igazolja a *Magyarlapád táncélete* című tanulmánya is, amely csapatunknak is szakirodalmi forrásként szolgált.

Fura érzés volt számára saját főnökről és egyben gyerekkori barátjáról nyilatkozni. Emlékei szerint a gyermek Sipos Ferenc jó tanuló volt, nagyon jó sportoló, kiváló színész. Szilágyi András Leventéhez hasonlóan Székely György is említést tett arról, hogy Sipos Ferenc fiatal egyetemistaként önképzőkört indított Magyarlapádon. Sajnos a történelmi-politikai viszonyok kedvezőtlenek voltak összejövetelek megszervezésére.²²

Kiss Csongor a Csegely zenekar tagja, a magyarlapádi tánctábor főszerzője, Sipos Ferenc munkatársa. Néptáncos és nagybőgős, aki számára fontos, hogy a jelen és a jövő fiatalosága elsajátítsa a lapádi népi kultúrát, amely egy időre



Hímzett úrasztali terítő. Kovács Kinga felvételei

méltatlanul feledésbe merült, de évtizedek óta igyekeztek ezt feleleveníteni. „Nekem a legfontosabb, hogy a gyermekek is újratanulják ezt a kultúrát, úgy-hogy szerintem minden egyes gyermek, lapádi gyermek, aki megtanul táncolni, az nekem felér egy aranyéremmel.”²³ Sipos Ferenc tanította meg őt a pontozó első figuráira, Kiss Csongor első előadása előtt pár perccel megtanította neki három figurát.²⁴

Kiss Csongor nemcsak a szellemi néprajzhoz, hanem a tárgyi néprajzban belül a fafaragáshoz is ért. Az újonnan elkészített temetőkapu az ő keze munkája.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy interjúalanyaink mindegyike részt vállalt a közösség érdekében történő közös munkában, több szálon is

kötődnek hőshöz, akinek munkásságát tisztelettel figyelik.

Sipos Ferenc valóban hasonlít Méhes György hőiséhez, hiszen ahogyan nagyon gazdag kapcsolati hálója is igazolja, több szálon és tevékenyen kötődik a helyi közösség kulturális, szociális és egyházi életéhez. Helyi vállalkozóként, az Ethnika Kulturális Alapítvány elnökeként, az egyházközség főgondnokaként és presbiterként, de családfőként is a helyi közösséget építi.

Saját önképe és közösségről alkotott víziója az interjúalanyokéval összhangban áll. Feltehetően a kölcsönös tisztelet és a közös értékrend tartja össze ezt a tevékeny csapatot.

Az írás készültkor, 2022-ben a szerzők a magyarlapádi általános

iskola 8. osztályos tanulói voltak. Ma nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban tanulnak tovább. Vezető tanár: Kovács Kinga

Jegyzetek

1 Kristó Gyula – Engel Pál – Makk Ferenc: *Korai Magyar Történelmi Lexikon*, Budapest, 1994., 222. Idézi: Molnár József: *Várhegy alatt, dombok között Magyarlapád. Adatok Magyarlapád község és a magyarlapádi református egyházközség történetéhez*. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 1999. 7. o.

2 Molnár József: i. m. 7. o.

3 Bárth János: *Az erdélyi Magyarlapád község falvairól*. In: Bárth János (szerk.): *Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről*. Kiadta a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2007. 5. o.

4 Uo.

5 Ua. 6. o.

6 Györfly György: *István király és műve*. Gondolat, Budapest, 1977. 244. o. Forrásmunkák mellett: Kós Károly: *Az ország-építő*. Történelmi regény. Erdélyi Szépművészeti Céh. Kolozsvár, 1934. Idézi Molnár József: i. m. 9. o.

7 Molnár József: i. m. 9. o.

8 Székely György: *Magyarlapád táncélete*. In: Bárth János (szerk.): i. m. 371. o.

9 Egy helyiség, ahol kizárólag férfiak várakoznak a lekipásztorra. Amikor a lelkész megérkezik, a jelenlévők – az öregebbektől a fiatalabbakig felsorakozva – bevonulnak a templomba. Elnevezése tehát onnan eredhet, hogy ezen a padon csak olyanok ülhetnek, akik szakállt viselnek, tehát férfiak.

10 Székely György: i. m. 371. o.

11 Ua. 375. o.

12 Ua. 372–375. o.

13 Szilágyi András Leventével készített telefonos interjúja, Magyarlapád, 2022. június 23.

14 Székely Györggyel készített interjú, Magyarlapád, 2022. május 11. Felvétel: a szerzők birtokában.

15 Sipos Ferencsel készített interjú, Magyarlapád, 2022. február 12. Felvétel: a szerzők birtokában.

16 Uo.

17 Uo.

18 Uo.

19 Báró Bánffy Farkassal készített interjú, Nagyenyed, 2022. január 20. Felvétel: a szerzők birtokában.

20 Borbándi András lekipásztossal készített interjú, Magyarlapád, 2022. március 11. Felvétel: a szerzők birtokában.

21 Turzai Zsoltal készített interjú, Magyarlapád, 2022. március 23. Felvétel: a szerzők birtokában.

22 Székely Györggyel készített interjú, Magyarlapád, 2022. május 11. Felvétel: a szerzők birtokában.

23 Kiss Csongorral készített interjú, Magyarlapád, 2022. május 25., Felvétel: a szerzők birtokában.

24 Uo.

